

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Björck

Sambors rättsliga ställning vid
dödsfall
I Sverige, Danmark och Norge

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Universitetslektor Eva Ryrstedt

Ämnesområde: Familjerätt

Termin: vt 2001

Innehåll

FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
1.1 Uppsatsens syfte och disposition	3
1.2 Bakgrund	4
1.3 Definitionen av begreppet sambo.	7
2 ÄGANDEFÖRHÅLLANDEN OCH DELNING	9
2.1 Inledning	9
2.2 Särskilt om bostad och bohag	9
2.2.1 Sverige	9
2.2.2 Danmark	12
2.2.3 Norge	13
2.3 Samäganderätt	15
2.3.1 Sverige	15
2.3.2 Danmark	16
2.3.3 Norge	18
2.4 Avtal	20
2.4.1 Sverige	20
2.4.2 Danmark	22
2.4.3 Norge	23
2.5 Sammanfattning	24
3 FÖRORDNANDE GENOM TESTAMENTE	26
3.1 Allmänt om testamente	26
3.2 Sverige	26
3.3 Danmark	28
3.4 Norge	31
3.5 Sammanfattning	33
4 LIVFÖRSÄKRINGAR	35
4.1 Allmänt om livförsäkringar	35
4.2 Sverige	35

4.3	Danmark	38
4.4	Norge	42
4.5	Sammanfattning	44
5	BEHÖVS FÖRÄNDRINGAR?	45
5.1	Lagförslag och utredningar	45
5.2	Bör laglotterna avskaffas?	51
6	AVSLUTANDE KOMMENTARER	53
	LITTERATURFÖRTECKNING	55
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Förkortningar

AGL	Arvs- och gåvoskattelagen (Sverige)
al.	Lov om arv m.m. 3 mars 1972 nr 5 (Norge)
AL.	Arveloven , Lovbekendtgørelse nr 584, 1 sept. 1986 (Danmark)
HD	Högsta Domstolen (Sverige)
FAL	lag (1927:77) om försäkringsavtal (Sverige)
FAL	Forsikringsaftaleloven Lovbekendtgørelse nr 726 af 24 oktober 1986 (Danmark)
fal	lov om forsikringsavtaler av 16.juni 1989 nr.69 (Norge)
FFFS	Finansinspektionens Författningssamling (Sverige)
Kgl. Res.	Kongelig Resolution (Norge)
JB	Jordabalken (Sverige)
JT	Juridisk Tidskrift (Sverige)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv (Sverige)
NOU	Norges Offentlige Utredninger (Norge)
Prop.	proposition (Sverige)
RG	Rettens Gang (Norge)
RH	Rättsfall från hovrätterna (Sverige)
Rt.	Norsk Retstidende (Norge)
SamboL	lag (1987:232) om sambors gemensamma hem (Sverige)
SOU	Statens offentliga utredningar (Sverige)
U	byretsdom ung. tingsrett (Danmark)
UfR	Ugeskrift for Retsvaesen (Danmark)
VLD	Vestre landsretsdom (Danmark)
ÄB	Ärvidabalken (Sverige)

1 Inledning

1.1 Uppsatsens syfte och disposition

Samhällsutvecklingen har stor betydelse för arvsreglerna. I det gamla bondesamhället stod släkten i centrum i en sorts produktionsgemenskap och därför var också släktens arvsrätt stark. I dag är kärnfamiljen den centrala institutionen för de flesta samtidigt som samhället tar sig an omsorgsfunktioner som tidigare ålåg släkten. Släktens arvsrätt har blivit svagare efterhand som släktbanden försvagats medan istället äkta makes arvsrätt stärkts betydligt.¹ Det ter sig numera som högst naturligt att äktenskapet skapar en både social och ekonomisk gemenskap som bör ligga till grund för arvsrätt. Istället har nya problem uppstått med det stigande antalet sambor och förändrade familjemönster. Den ekonomiska och sociala gemenskapen är oftast lika stark när det gäller sambor som gifta (särskilt om det finns gemensamma barn), men utvecklingen har lett till att långt ifrån alla i en parrelation har samma efterlevandeskydd eftersom skyddet via lagstiftningen i stor utsträckning inriktar sig på den traditionella kärnfamiljen med gifta föräldrar och gemensamma barn. Detta leder fram till frågan om inte alla efterlevande i ett parförhållande – gift eller ogift, med eller utan gemensamma barn eller särkullbarn,- bör skyddas i samband med dödsfall?

Det är med utgångspunkt i detta jag nedan redogör för sambors rättsliga ställning vid dödsfall och diskuterar i vilken mån det går att skapa ett efterlevandeskydd samt föreslagna lagstiftningsförändringar. Som redan titeln visar jämförs Sverige, Danmark och Norge. Jag börjar med en kort bakgrund till fenomenet samboende utan äktenskap med bl.a exempel ur historien och statistik samt en redogörelse av definitionen av begreppet sambo. Därefter undersöker jag hur sambors ägandeförhållanden regleras och hur delningen av egendom sker genom att titta på lagstiftning om bostad och bohag, samäganderättsfrågor och avtalsmöjligheter. Vidare behandlas den enda arvs-möjligheten sambor har, dvs arv genom testamente, samt efterlevandeskydd i form av livförsäkringar. I kapitlet ”Behövs förändringar” behandlas en del äldre lagförslag, särskilt då sådant som inte blivit genomfört, men framförallt de nyaste och pågående utredningarna för att belysa att lagstiftarna tycks vara medvetna om problemen, men att oenighet råder om hur eller om överhuvudtaget ytterligare förändringar i lagstiftningen bör ske. Jag vill gärna påpeka att framställningen inte på något vis är avsedd att vara uttömmande. Till sist ger jag några egna avslutande kommentarer.

---

¹ Lødrup, Arverett 1995 s.34.

1.2 Bakgrund

Trots att samboendet är en samlivsform som först på senare år etablerats på allvar visar rättshistorien att äktenskap förr kunde ingås ganska formlöst. Ett exempel på detta finns i den danska Jyske Lov som visar att man genom hävd kunde bli maka vid vissa samboendeförhållanden av varaktig karaktär. I första bokens 27 kap stadgas att ”om någon har sin frilla hos sig på gården i tre vintrar och öppet går till sängs med henne och hon råder över lås och bom och öppet äter och dricker med honom, då skall hon vara hans äkta maka och rätta husfru.”² Enligt de svenska landskapslagarna inträdde äktenskapet redan när makarna legat tillsammans under en natt. Vigsel var endast obligatorisk enligt östgötalagen, men blev senare obligatorisk via tysk protestantisk kyrkorätt under 1600-talet.³

I senare dansk lagstiftning från år 1734 kunde en kvinna som blivit gravid med sin förlovade få denne dömd att gifta sig med kvinnan. Inte förrän år 1922 försvann alla möjligheter att ingå äktenskap på något annat sätt än genom en vigsel. En regel liknande den danska fanns också i 1734 års svenska lag. Regeln gällde s.k. ofullkomnade äktenskap och den lät vissa äktenskapsrättsliga verkningar inträda om en man haft samlag med sin fästmö. Hon hade då möjlighet att få en dom på att hon blivit hans hustru. Regeln levde i Sverige kvar fram till år 1915 års lagstiftning om äktenskaps ingående och upplösning.⁴ Samtidigt som dessa möjligheter fanns såg man i Danmark och Norge strängt på vad man kallade ett ”förargelseväckande samliv”. I Danmark kunde straff utdömas för sådant samliv där myndigheter påpekat det olämpliga i förhållandet men paret ändå fortsatte att leva tillsammans. Lagen riktade sig främst till par där den ene kontrahenten redan var gift. Bestämmelsen fanns kvar ända fram till strafflagsreformen år 1930.⁵ Också i Norge fanns i strafflagen en bestämmelse om förbud mot ”förargelseväckande samliv i otuktigt umgänge med en person av det motsatta könet”, kallad konkubinparagrafen. Paragrafen levde kvar ända till 1972, även om det framlagts flera förslag på ett avskaffande av den ända sedan arbetet med en ny strafflag år 1902.⁶

I Norge använder prästen Eilert Sundt begreppet ”ogift samliv” redan 1857. Trolovningen skedde förr i Norge genom s.k. ”kongebud” och detta betraktades som äktenskapets rätta början. Det var därför vanligt att paret bodde tillsammans efter trolovningen. Efter att trolovning genom kongebud avskaffades år 1799 blev istället äktenskapslysningen betraktad som äktenskapets början, men eftersom lysningen skedde bara några veckor före själva bröllopet blev ett ev. samboende därför av kort natur. Trots detta fann Eilert Sundt att många par levde länge tillsammans innan de gifte sig och också fick barn före äktenskapet. Orsaken till att man väntade med själva

---

² Vindeløv, Lund-Andersen, Nielsen, Retsstillingen for ugifte samlevende 1988 s.23f.

³ Thomson, Hävdande under äktenskapslöfte 1967 s.5f.

⁴ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap 1998, s.222.

⁵ Vindeløv mfl. s.24.

⁶ Strøm Bull, Ugift Samliv 1992 s.23.

bröllopet kunde vara att man inte fått bostad och arbete eller att man helt enkelt inte hade råd att hålla det ståndsmässiga gästbud som seden bjöd. Sådana samboförhållanden låg antagligen bl.a. bakom det höga antalet av barn födda utanför äktenskapet på 1800-talet i Norge. I t.ex. Vågå socken fick 41% av paren barn före äktenskapet under åren 1848-1853!⁷

En variant av samboende som har förekommit i alla tider och som fortfarande förekommer i rättspraxis är sådana förhållanden som börjar som ett arbetsförhållande men som efterhand glider över i ett samlivsförhållande. Det typiska är att en kvinna börjar som hushållerska hos en man, men att det så småningom uppstår ett äktenskapsliknande samliv (se t.ex. i Norge RG 1978.668, Frostating där just ett sådant förhållande varade från 1947 ända till mannens död 1975).⁸

Under tiden mellan de båda världskrigen uppstod en annan typ av ogift samliv som främst förekom mellan unga intellektuella människor, t.ex. konstnärer och radikala akademiker. De valde denna form av samliv som en protest mot kyrkans och borgerlighetens äktenskapsyn. I Sverige kallades det ofta för "Stockholmsäktenskap"; i Norge hade man beteckningen "samvetsäktenskap" eller "kamratäktenskap" och slutligen i Danmark har det kallats att "leve på polsk" eller "papirløse aegteskap".⁹

Från slutet av 1960-talet i Danmark och Sverige samt i början av 1970-talet i Norge började samboende förekomma i praktiskt taget alla befolkningsgrupper. Fenomenet ökade kraftigt och betraktas i allmänhet som en sidolöpare av ungdomsrevolten från 1968. Unga människor började i stort antal att leva tillsammans utan vigselattest och det blev ett sätt att uttrycka ett ideologiskt uppror mot etablissemanget.¹⁰ Samtidigt började allt fler fall förekomma i domstolarna där det rört sig om långvariga samboförhållanden. Ett exempel är ett norskt fall från år 1972, där en kvinna och en man levde tillsammans i 25 år och fått 5 barn tillsammans. Kvinnan ansåg sig därför vara berättigad till efterlevandepension (änkepension) men begäran avslogs eftersom paret inte varit gifta. På frågan om varför de inte gift sig svarade kvinnan att mannen varit mycket blyg och tillbakadragen och därför inte velat viga sig offentligt!¹¹

Från 1970 började giftermålsfrekvensen att sjunka, framförallt bland kvinnor under 25 år, samtidigt som fler och fler barn föddes utanför äktenskapet. Det varierar fortfarande i viss mån geografiskt hur många av paren som är sambor. I Nord-Norge t.ex. har det länge varit tradition att leva som sambo före äktenskapet.¹² I de nyaste talen för Norge (år 2000) har andelen sambor ökat till ca 25% av alla par, men skillnaderna är stora beroende på vilken åldersgrupp man tittar på. Bland paren mellan 20 och 34 år är andelen 54%,

---

⁷ Strøm Bull s.15f.

⁸ Strøm Bull s.17.

⁹ Strøm Bull s.17 betr Sverige och Norge, Vindeløv mfl s.17 betr. Danmark

¹⁰ Vindeløv mfl s.17.

¹¹ Strøm Bull s.18.

¹² NOU 1999:25 p.6.2.2.

medan endast 15% av paren mellan 35 och 59 år lever i ett samboförhållande.¹³ År 1974 började man mäta antalet sambor i Danmark. Mellan 1974 och 1985 steg antalet från 8% till 19%. 1985 var en stor andel av de sammanboende över 35 år och 56 % av dessa hade varit sambor i 5 år eller mer.¹⁴ Idag (år 2001) ligger andelen liksom i Norge på ungefär 25%.¹⁵ I Sverige var andelen sambor av alla par ca 6-7% år 1969 och steg till ca 15% år 1980.¹⁶ I den svenska undersökningen om levnadsförhållanden, ULF, var andelen sambor 1996/97 något högre än i Danmark och Norge, nämligen 27%. Hela 55% av paren mellan 25-34 år lever som sambo.¹⁷ En annan intressant siffra i sammanhanget är att ungefär hälften av alla barn i Sverige föds av en ogift mor. De allra flesta av dessa mödrar lever dock tillsammans med barnets biologiska far.¹⁸ Också i Danmark är siffran hög, ca 40% av alla barn föds av en ogift mor.¹⁹

Varför vill paren då så ofta leva utan en vigselattest? Två huvudtyper av samboendeformer kan urskiljas: provförhållandet för att se om man trivs tillsammans eller det permanenta samboendet som alternativ till äktenskap. Provförhållandet kan sägas vara en ersättning för gamla tiders förlovning. Denna typ av samboende är oftast kortvarigt och därmed uppstår normalt inte sådana problem att det skulle finnas behov av en lagstiftning för att skydda en svagare part. Däremot kan problem uppstå efterhand som ekonomin blir alltmer sammanblandad och paret eventuellt också får barn. Andra vill helt enkelt inte gifta sig. I en norsk undersökning från 1986 svarade 46% på frågan om varför de inte gift sig att det inte fanns någon särskild anledning utan att det bara passade dem bäst så och 24% svarade att de först ville se om de passade ihop.²⁰ Ingrid Lund-Andersen menar att det troligen finns två huvudorsaker till varför en del par inte gifter sig; en ideologisk och en ekonomisk. Den ideologiska ståndpunkten utgår från att man och kvinna är jämlika och självständiga individer och att detta inte tillgodoses tillräckligt i det traditionella äktenskapet. Har bägge parter dessutom god ekonomi, anser de sig inte behöva äktenskapets skydds- och försörjningsregler. Detta döljer emellanåt den hårdare verkligheten, som är att den ene parten i realiteten inte vill vara bunden av äktenskapslagstiftningen i förhållande till den andra parten. I praxis finns också flera exempel på långvariga förhållanden där kvinnan velat gifta sig men inte mannen framförallt för att slippa dela med sig av sin förmögenhet om förhållandet skulle upplösas.²¹ (Se t.ex. UfR 1984.166 under *Danmark, samäganderätt* där kvinnan tillerkändes ett kompensationsbelopp). Däremot är parterna i denna typ av förhållanden benägna att vilja gifta sig om förhållandet upplöses p.g.a. dödsfall.

¹³ Statistisk sentralbyrå, samboertall. www.ssb.no, 19/7 kl.14.30

¹⁴ Vindeløv mfl. s.18f.

¹⁵ Danmarks Statistik, befolkning og valg, www.statistikbanken.dk, 19/7 kl.14.25.

¹⁶ Agell, 1998 s.25.

¹⁷ www.scb.se .Bad Statistiska centralbyrån om hjälp via mail då siffrorna tydligen inte fanns tillgängliga på hemsidan.

¹⁸ Agell, 1998 s. 25.

¹⁹ Taksøe-Jensen, Redegørelse om behovet for ændringer af arveloven 2000 s.24.

²⁰ Strøm Bull s.22.

²¹ Vindeløv mfl s.22, Taksøe-Jensen s.24.

Anledningen till detta är att tillförsäkra den efterlevande de juridiska fördelar som tillkommer en äkta make/maka. De som väljer att inte gifta sig av ekonomiska skäl gör det ofta för att de på ett eller annat sätt drar fördelar av att vara ogift; exempelvis p.g.a. förmögenhetsbeskattning eller sociala förmåner (se t.ex. NJA 1994 s.256 nedan under *Def. av begreppet sambo*). De flesta som lever som sambor av dessa anledningar är beredda att ingå äktenskap om den ekonomiska fördelen försvinner.²²

1.3 Definitionen av begreppet sambo.

I Sverige finns en särskild lagstiftning som reglerar sambors bostad och bohag (mer om detta nedan under *Sverige, Bostad och bohag*). Lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem (sambolagens) definition av begreppet sambo används också ofta i andra sammanhang. Med sambor menas enligt 1§ 2st ”sådana samboförhållanden där en ogift kvinna och en ogift man bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden”. I förarbetena gavs som allmänna utgångspunkter för definitionen av ”äktenskapsliknande samlevnad” att det skulle röra sig om ett inte alltför kortvarigt förhållande vari ingår normalt sexuellt samliv, gemensamt hushåll och bostad samt en ekonomisk gemenskap. Gemensamma barn eller en gemensam folkbokföringsadress är starka presumtioner för att ett äktenskapsliknande förhållande föreligger. Annars skall en helhetsbedömning av omständigheterna göras. Det borde i så fall krävas att parterna haft gemensam permanent bostad och gemensamt hushåll under en inte alltför kort tid, men också parternas uttalade vilja eller förekomsten av ett avtal eller testamente parterna emellan kan peka på att det rör sig om ett äktenskapsliknande förhållande.²³ I NJA 1994 s.256, som egentligen gällde tolkning av förmånstagarförordnande till ”medförsäkrad sambo”, var parterna överens om att begreppet sambo skulle ges samma innebörd som enligt sambolagen. Paret hade gemensamma barn, men mannen hade behållit sin gamla bostad och stod kvar på den gamla folkbokföringsadressen. Kvinnan uppbar bostadsbidrag och bidragsförskott som ensamstående. Trots detta menade HD att paret likafullt kunde anses vara sambor i sambolagens mening.²⁴ Rättsfallet visar att det finns en viss risk för att sambor kan missbruka regelsystemet genom att framhålla sig som sambor i vissa sammanhang, men som ensamstående i andra. Kravet på viss varaktighet har att göra med att det i början av ett samboförhållande kan vara svårt att avgöra om samlevnaden kan sägas vara äktenskapsliknande. Nog så vanligt är att samlevnaden till en början består av ett mer eller mindre tillfälligt samboende som så småningom går över i ett gemensamt, permanent boende. Har mannen och kvinnan däremot redan från början arrangerat sin samlevnad och hur den gemensamma livsföringen skall se ut, t.ex. genom att

---

²² Vindeløv mfl.s.23.

²³ prop. 1986/87:1 s.252ff.

²⁴ Kommentar i JT 1994/95 s.517ff av Anders Agell.

anskaffa en bostad tillsammans, kan det ses som att en äktenskapsliknande samlevnad omedelbart inträder.²⁵

Den danska äktenskapsrätten innehåller inga bestämmelser om ”papirløse samlivsforhold”. Ett av de svåraste problemen är att avgränsa begreppet. Det är dock vanligt att man använder uttrycket då man vill beteckna ett samliv mellan en man och en kvinna som endast skiljer sig från äktenskapet genom att de inte är formellt vigda.²⁶ Ordet ”papirløs” blev efterhand kritiserat eftersom det krävs åtskilliga dokument för att reglera rättsställningen mellan parterna; inte minst för att den svagare parten skall kunna hävda sig. År 1980 introducerade Äktenskapskommittén i sitt betänkande nr 8 (s.54) termen ”ogifta samlevande” som den officiella beteckningen för ett samboförhållande, men utan att fastställa någon fast definition. Den senare utvecklingen av vad som skall räknas som ett samboförhållande lutar åt att det ställs så enkla krav på samboförhållandets karaktär som möjligt och ofta knyts rättsverkningar enbart till det faktum att parterna de facto bor tillsammans.²⁷

Under det norska begreppet ”ugift samliv” ställs olika krav på samlivets art beroende på vilken lagstiftning man tittar på. Några minimikrav kan dock uppställas för att det skall kunna betecknas som ett ogift samliv. Paret måste bo tillsammans, ha en viss ekonomisk gemenskap och det ska röra sig om ett varaktigt förhållande. Enligt Kirsti Strøm-Bull bör det dock inte uppställas något krav om ett sexuellt förhållande mellan parterna, även om det inte heller ter sig naturligt att använda beteckningen ogift samliv på t.ex. syskon eller vänner som delar bostad. Hon menar också att det många gånger inte behövs skilda regler för medlemmar i gemensamma hushåll och för parter i ett samboförhållande, vilket också de nya reglerna i ”Husstandssfelleskapsloven” är exempel på (se nedan under *Norge, Bostad och bohag*).²⁸

Jag kommer fortsättningsvis att använda uttrycket ”sambo” i betydelsen en ogift man och en ogift kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, d.v.s. har ett ekonomiskt samarbete och en gemensam bostad och uppfattas som ett par; alltså inte goda vänner, syskon eller andra som endast delar bostad.

---

²⁵ Agell, 1998 s.241f.

²⁶ Munksgaard Nielsen, Personforsikringsjura 1994 s.60.

²⁷ Vindeløv mfl s.17f.

²⁸ Strøm Bull s.19f.

2 Ägandeförhållanden och delning

2.1 Inledning

Ett dödsfall aktualiserar många frågor om ägandeförhållandena i det gemensamma hushållet, hur egendomen skall delas upp och om den efterlevande sambon eventuellt kan ha rätt att överta den avlidne sambons egendom. Utgångspunkten i både Sverige, Danmark och Norge är att sambor har helt separata förmögenhetsförhållanden och när ett samboende upphör skall var och en behålla sin egendom och någon delning skall normalt inte ske. Livs- och intressegemenskapen parterna emellan och den ofta sammanblandade ekonomin gör dock att det vid den ene sambons död kan uppstå stora praktiska svårigheter med att utreda ägandeförhållandena. Gemensam bostad och bohag utgör oftast den viktigaste egendomen sambor emellan och är därför det område som lagstiftarna åtminstone i viss mån reglerat i lag, men skillnaderna länderna emellan är stor. I Sverige har man gått längst i lagstiftningen i och med den s.k. sambolagen. Det kan också uppstå frågor om samäganderätt och dessutom kan samborna ha gjort upp avtal om fördelningen av egendom vid samboendets upplösning.

2.2 Särskilt om bostad och bohag

2.2.1 Sverige

I Sverige infördes en särskild lag om sambors gemensamma bostad och bohag som trädde i kraft 1 jan. 1988.²⁹ Sambolagstiftningen gäller endast sådan egendom som direkt är hänförlig till samboendet, dvs den gemensamma bostaden och bohaget. Lagstiftningen utgår från den ekonomiska gemenskap som föreligger mellan sambor och avser både att åstadkomma en värdemässig utjämning och att möjliggöra ett eventuellt övertagande av det gemensamma hemmet av den sambo som har störst behov av det. Tyngdpunkten har lagts på parternas gemensamma avsikt vid förvärvet av det gemensamma hemmet och gemensam bostad och bohag som anskaffats före samboendet faller därför utanför lagens tillämpningsområde, även om samborna gemensamt brukat egendomen under lång tid.³⁰ Lagen innebär att bostad och bohag som förvärvats för gemensamt bruk skall delas värdemässigt lika genom bodelning vid samboendets upphörande (8§). Dessutom har en sambo i vissa fall enligt 16§ rätt att överta en gemensam bostad som inte ingår i bodelningen från ägandeparten. Grovt sett kan man dela upp sambors egendom i 3 undergrupper:

---

²⁹ Lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem.

³⁰ Ryrstedt, Bodelning och bostad 1998 s. 342f.

1. Egendom som kan ingå i bodelning, dvs. gemensam bostad och bohag som anskaffats för gemensamt bruk.
2. Bostad som inte förvärvats för gemensamt bruk men som i vissa fall kan övertas av den andre sambon.
3. Övrig egendom (som t.ex. kan vara samägd).

Vad som avses med begreppen gemensam bostad och bohag definieras närmare i 2§ och 3§ SamboL. Gemensam bostad är en bostad som är avsedd att vara sambornas gemensamma hem och som huvudsakligen innehas för detta ändamål. Gemensamt bohag är främst möbler, hushållsmaskiner och annat inre lösöre som är avsett för det gemensamma hemmet. Enligt 4§ räknas inte egendom som används för fritidsändamål till gemensam bostad och bohag. Inte heller bohag som används uteslutande för den ena sambons bruk räknas dit (3§). Sambor kan enligt 2§ anmäla till inskrivningsmyndigheten att en fastighet som är lagfaren för endast en av dem, är en gemensam bostad. Enligt propositionen skulle en sådan anmälan utgöra bevisning på att det rör sig om en gemensam bostad, men enligt Anders Agell kan en anmälan inte skapa mer än en presumtion för SamboL tillämplighet. Han ställer också frågan om en anmälan kan tolkas och godtas som ett långt i förväg bindande medgivande från ägarsambon att en fastighet bör ingå i en framtida bodelning? En anmälan till inskrivningsmyndigheten skall också kunna avföras ur registret om den formelle ägaren visar att den andre sambon inte längre är folkbokförd på fastigheten eller om båda samborna begär det.³¹

I bodelningen ingår alltså endast sådant som är anskaffat för gemensamt begagnande. Har bostad och/eller bohag förvärvats under själva samboförhållandet gäller en presumtion för att det är förvärvat för gemensamt begagnande.³² Enligt propositionen kan även bostad eller bohag som förvärvats i nära anslutning till samlevnaden anses vara förvärvat för gemensamt begagnande om det framkommit att den anskaffats i avsikt att brukas gemensamt.³³ Om en tidigare bostad som inte anskaffats för gemensamt begagnande byts mot en ny under samlevnaden anses den nya bostaden vara förvärvad för gemensamt begagnande. Skulle en av samborna istället ha gjort sig av med egendom som var anskaffad för gemensamt begagnande har den andre sambon ingen rätt till del av försäljningssumman eller till ny egendom som inte är avsedd för gemensamt bruk.³⁴ När det gäller egendom som en sambo mottagit i gåva, genom arv eller testamente menade departementschefen att förvärv genom arv eller testamente mera sällan kunde anses vara förvärvad för gemensamt begagnande, men att detta däremot kunde vara fallet vid förvärv genom gåva.³⁵ Enligt Gösta Walin är motiveringen till detta att en gåvotagare kan medverka vid mottagandet och då ha viss avsikt med förvärvet, t.ex. genom att välja ut egendom som särskilt passar in i det

---

³¹ Agell, 1998 s.243, se även Prop. 1986/87:1 s.254f.

³² Grauers, Ekonomisk Familjerätt 1997 s.267

³³ Prop.1986/87:1 s.257.

³⁴ Agell, 1998s.245.

³⁵ Prop. 1986/87:1 s.105.

gemensamma hemmet.³⁶ Samma synpunkt gör sig dock gällande när en sambo särskilt fått välja ut önskad egendom vid ett arvskitte. Anders Agell menar, vilket också lagrådet påpekade i förarbetena, att det aldrig kan anses vara förvärv för gemensamt begagnande om egendomen skall vara mottagarens enskilda enligt villkor vid gåva eller i testamente.³⁷

Vid dödsfall gäller rätten att begära bodelning endast till förmån för den efterlevande sambon enligt 12§ 1st. Den efterlevande sambon måste begära detta senast vid bouppteckningen enligt 5§ 1st. Den avlidne sambons dödsbodelägare kan alltså inte begära bodelning, men kan t.ex. hävda samäganderätt.³⁸ Om det är den efterlevande sambon som äger större delen av den egendom som kan omfattas av bodelning bör denne m.a.o. inte begära någon bodelning. 12§ SamboL är tillämplig också om en sambo avlidit efter det att samboförhållandet har upphört, men utan att bodelning hunnit genomföras.³⁹ Samborna kan enligt 5§2st tidigare ha kommit överens om att bodelning inte skall ske i ett skriftligt avtal som båda undertecknat. Då kan den efterlevande sambon naturligtvis inte begära bodelning.⁴⁰

Vad som återstår av värdet av sambornas bostad och bohag efter avdrag för skulder på vardera sidan skall normalt delas lika. Skulder som inte är hänförliga till den egendom som skall bodelas skall i första hand täckas med egendom som inte skall bodelas, men om detta inte räcker till skall resterande del täckas med egendom som är gemensam bostad och gemensamt bohag.⁴¹ Det kan finnas fall där det skulle vara oskäligt mot arvingarna att en sambo skall få en del i värdet av viss egendom och vice versa. Ett exempel är om en efterlevande sambo efter ett kortvarigt förhållande skulle erhålla halva värdet av en fastighet som den avlidne köpt för gemensamt begagnande, men för helt egna medel.⁴² I 9§ finns därför en möjlighet till jämkning, så att sambon med störst behållning kan få behålla mer av sin egendom. Som mest kan jämkningen innebära att vardera sambon behåller sin egendom. Jämknings skall endast ske i undantagsfall och det görs en helhetsbedömning. Vid bedömningen läggs särskild vikt vid samlivets varaktighet, men också sambornas ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter, t.ex. parternas egna insatser, tilläggs betydelse. Hemarbete bör i detta fall likställas med förvärvsarbete.⁴³ En efterlevande sambo har, oavsett om jämkning sker eller ej, ett visst garanterat minimiskydd genom den s.k. lilla basbeloppsregeln. Denna skyddsregel innebär att sambon alltid har rätt att ur den egendom som skall *ingå i bodelningen* ta ut så mycket (efter avdrag för skulder och i den mån det räcker) att det motsvarar två gånger basbeloppet

---

³⁶ Walin, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken, Sambolagen m.m. 1988 203f.

³⁷ Agell, 1998 s.246.

³⁸ Walin, 1988 s.75.

³⁹ Grauers s.297.

⁴⁰ Agell, 1998 s.247.

⁴¹ Prop. 1987/87:1 s.260f. Se även Ryrstedt, Delning mellan sambor i Sverige, ur Normativa perspektiv, Festskrift till Anna Christensen 2000 s.374.

⁴² Agell, 1998 s.259.

⁴³ Agell, 1998 s.250. Se även Ryrstedt 2000 s. 374f.

(12§ 2st.). Motiveringen av begränsningen till två basbelopp var enligt propositionen att då regeln kunde komma att gälla även vid kortvariga förhållanden ansågs det nödvändigt att ”begränsa skyddsregelns räckvidd till en måttlig ekonomisk nivå”.⁴⁴ Vid tillämpningen av lilla basbeloppsregeln bortses helt från vad den efterlevande sambon eventuellt äger förutom det som ingår i bodelningen.⁴⁵

Oavsett vad den värdemässiga fördelningen leder till har en efterlevande sambo enligt 12§ 1st rätt att överta den gemensamma bostaden och bohaget. I första hand skall detta ske mot avräkning på den efterlevande sambons lott, men om detta inte räcker kan den efterlevande sambon välja mellan att utge annan egendom eller kontanter till den avlidne sambons arvingar.⁴⁶ Även om den efterlevande sambon inte begärt någon bodelning kan denne ändå i vissa fall få överta hyres- eller bostadsrätt enligt 16§. Före tillkomsten av SamboL fanns det regler i lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad som gav en sambo rätt att under vissa förutsättningar överta den gemensamma bostaden. Denna möjlighet finns nu istället i 16§ SamboL och gäller de fall där bostaden inte skall ingå i bodelningen och då endast beträffande hyresrätt eller bostadsrätt; inte fast egendom. Bestämmelsen går inte att avtala bort.⁴⁷ För att övertaganderätt skall inträda krävs i princip att paret har gemensamma barn. I annat fall måste den efterlevande sambon ha synnerliga skäl för att få överta bostaden, t.ex. graviditet eller att det rör sig om ett mycket långvarigt samboende. Den som övertar bostaden skall ersätta den andra parten för det eventuella värdet. När en hyresrätt skall överföras med stöd av 16§ SamboL får hyresvärden finna sig i detta (JB 12 kap 33§).⁴⁸ Gäller det en bostadsrätt stadgar 2 kap 5§ bostadsrättslagen (1991:614) att en närstående person som varaktigt sammanbodde med bostadsrättsinnehavaren endast får vägras inträde i föreningen om det i stadgarna ställs särskilda villkor för medlemskap.

2.2.2 Danmark

Det finns inte någon speciell lagstiftning som reglerar sambors bostad och bohag i Danmark. Vissa regler återfinns i hyres- och bostadsrättslagstiftningen. När det gäller bohag eller bostäder i form av fast egendom kan istället t.ex. samäganderätsreglerna bli aktuella (*se nedan under Danmark, Samäganderätt*).

En efterlevande sambo har enligt lejeloven §75 2st rätt att överta ett hyreskontrakt. Förutsättningen är att paret sammanbott (inte nödvändigtvis i just den bostaden) i mer än två år utan alltför långa avbrott. Denna rätt för en

---

⁴⁴ prop.1986/87:1 s.105.

⁴⁵ Agell, 1998 s.261.

⁴⁶ Ryrstedt, 2000 s.376.

⁴⁷ Agell, 1998 s.254f.

⁴⁸ Grauers s.282ff.

efterlevande sambo att bo kvar kan inte avtalas bort. Om båda stod som hyrestagare kan lägenheten övertas utan något krav på samboendets varaktighet.⁴⁹ När det gäller bostadsrätter har en efterlevande sambo förtur framför andra arvingar att lösa in bostaden mot vederlag till dödsboet. Det krävs att samboendet varat i minst två år enligt normalvedtaegtens §20. Styrelsen skall godkänna den nye bostadsrättsinnehavaren. Om båda varit delägare i bostadsrätten kan den efterlevande sambon normalt fortsätta att vara bostadsrättsinnehavare utan krav på godkännande eller samlivets varaktighet. Den efterlevande sambon måste dock utge ett vederlag som motsvarar den avlidne sambons andel.⁵⁰

Rätten att överta hyres- eller bostadsrätt gäller inte enbart sambor i bemärkelsen sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden utan även andra som delar hushåll, t.ex. syskon eller vänner m.m.⁵¹

2.2.3 Norge

1991 kom en ny lag som i viss mån ger en efterlevande sambo möjligheter att överta den gemensamma bostaden och bohaget.⁵² Lagen gäller när två eller flera personer över 18 år lever tillsammans i ett gemensamt hushåll och hushållsgemenskapen varat i minst 2 år alternativt att de har eller har haft barn tillsammans. Det beredande utskottet ("hushållsgemenskapskommittén") valde att använda begreppet "hushållsgemenskap" för att markera att lagen inte enbart riktar sig till samboende under äktenskapsliknande förhållanden, utan även andra som delar bostad, t.ex. syskon, vänner m.fl. Anledningen till detta var bl.a. att även andra än de som lever i äktenskapsliknande förhållanden etablerar en ekonomisk gemenskap som det kan finnas behov av att reglera vid en upplösning. Det som befanns vara viktigast att reglera var frågan om den gemensamma bostaden och bohaget. Vad gällde övriga frågor ansåg kommittén att dessa fick regleras genom avtal eller genom äktenskap om man ville uppnå äktenskapsrättsliga verkningar. Dessutom ansåg kommittén att det kunde uppstå svårigheter med att avgöra vilka som skulle sägas leva i äktenskapsliknande förhållanden och vilka inte. Skulle t.ex. domstolarna vid en upplösning av samboendet fråga om paret haft ett sexuellt samliv?⁵³

Enligt §2 kan efterlevande hushållsmedlemmar, då någon i hushållet har avlidit, om särskilda skäl föreligger, få följande rättigheter i förhållande till arvingarna:

- 1) rätt att lösa in andel som ägts av den avlidne och som rätten till den gemensamma bostaden är knuten till *eller*

---

⁴⁹ Vindeløv mfl s. 218ff.

⁵⁰ Vindeløv mfl s.220-223.

⁵¹ Vindeløv mfl s. 219,221.

⁵² Lov om rett till felles bolig og innbo når husstands-felleskap opphører 4 juli 1991 nr 45.

⁵³ NOU 1988:12 s.9ff,33ff.

- 2) rätt att överta bostad eller träda in i andel av bostadsegendom som ägts av den avlidne och som huvudsakligen tjänat som gemensam bostad
- 3) rätt att överta eller träda in i andel av det gemensamma bohaget.

Det är skiftesdomstolen⁵⁴ som avgör om den efterlevande hushållsmedlemmen skall få utnyttja dessa rättigheter. Den som får överta bostad och/eller bohag skall betala marknadsvärde för egendomen. Som bohag räknas möbler och annat lösöre som är vanligt förekommande i ett ordinärt hem. Vid värderingen av om särskilda skäl föreligger för övertagande vid dödsfall skall en avvägning göras mellan behov och intresse hos efterlevande hushållsmedlemmar och den avlidnes arvingar, t.ex. barns behov, sammanboendets varaktighet och om hemmet byggts upp gemensamt och för gemensamt bruk, om den efterlevande hushållsmedlemmen sålt sin egen bostad vid inflyttningen, arvingarnas anknytning och behov, om den efterlevande eventuellt varit samägare samt om avtal eller testamente finns. Reglerna i lagen går som utgångspunkt före både avtal och testamenten men avtal och testamenten skall tas med i värderingen. Också generella skälighets- och anständighetshänsyn skall tas.⁵⁵ Enligt ett rättsfall (kjennelse 26 mars 1997, Oslo Byrett) mildrar det faktum att en efterlevande hushållsmedlem är samägare till egendomen kraven på att särskilda skäl skall finnas för övertagande.⁵⁶ Rättspraxis tyder ändå på att lagen hittills har använts mycket sällan, vilket förmodligen bl.a. beror på att det krävs att den efterlevande hushållsmedlemmen har ekonomisk möjlighet att lösa in arvingarna. I ett fall (Ytre Sogn skifterett 4. Juni 1998 sak nr 98-00071 A) var det föreskrivet i testamente att den efterlevande, i det här fallet en sambo, skulle ha rätt att bo kvar i bostaden och domstolen fann då att det saknades särskilda skäl för sambon att dessutom få överta äganderätten. I ett annat, (Haugesund Byrett 12.mars 1998 sak nr 97-00681 A) fick en sambo däremot överta bostaden. Sambon hade sålt sin tidigare bostad, bott i den nuvarande under mycket lång tid (19 år), lagt ner renoveringsarbete på bostaden och dessutom hade arvingen (ett särkullbarn) en egen bostad och var egentligen mest intresserad av att tillgodose sin egen son. Sammantaget fann domstolen att kraven om särskilda skäl var uppfyllda.⁵⁷

Enligt husleieloven §31 kan en efterlevande sambo också få överta ett hyreskontrakt, under förutsättning att sambon uppfyller kraven för att omfattas av husstandsfelleskapsloven.⁵⁸

---

⁵⁴ Skifteretten, dvs en särskild domstol för handläggning av bl.a. arvskiften och boskillnader. Finns i både Norge och Danmark.

⁵⁵ NOU 1988:12 s.43f.

⁵⁶ NOU 1999:25, vedlegg I, p.3.2.3

⁵⁷ NOU 1999:25 vedlegg I, p.3.3.4.

⁵⁸ NOU 1999:25 vedlegg I, p.3.3.4,3.4.

2.3 Samäganderätt

2.3.1 Sverige

Frågor om samäganderätt kan trots tillkomsten av SamboL fortfarande uppstå. Detta gäller framförallt sådan egendom som inte omfattas av SamboL antingen p.g.a. dess beskaffenhet eller på grund av att samborna genom avtal har beslutat att lagen inte skall gälla.

Det finns ingen lagreglerad uppkomst av samäganderätt. Öppet samägande kan uppstå om parterna tillsammans förvärvat egendom och ägandet redovisas öppet och är allmänt iakttagbart.⁵⁹ Det kan också uppstå s.k. dold samäganderätt. Vid bedömningen av uppkomsten av dold samäganderätt av fast egendom intog gemensam bostad en särställning redan före tillkomsten av SamboL. I flera fall från 1980-talet har sambor ansetts vara samägare till en bostadsfastighet även då endast den ena parten stått för lagfarten. Kraven för att sådan dold äganderätt till en bostad skulle uppkomma var att avsikten skulle ha varit att anskaffa en gemensam bostad, att den icke-ägande parten hade bidragit till finansieringen på något sätt samt att parterna antingen uttryckligen eller underförstått hade avtalat eller förutsatt att fastigheten skulle vara deras gemensamma egendom.⁶⁰ Idag täcks dessa situationer i regel av SamboL, men man kan tänka sig att dold samäganderätt till fast egendom i form av t.ex. fritidsbostäder kan uppkomma.

När det gäller lös egendom (förutom sådant bohag som omfattas av SamboL) läggs i praxis numera stor vikt vid den nära personliga och ekonomiska gemenskap som sambor har och det räcker i princip med att de delat på utgifterna till det gemensamma boendet för att samäganderätt till lös egendom som är förvärvat för gemensamt bruk skall uppstå.⁶¹ I NJA 1992 s 163, som rörde en fritidsbåt, fann HD att det inte förelåg någon samäganderätt i just det aktuella fallet, men man gjorde ett principiellt uttalande om sambors möjlighet att förvärva samäganderätt till lös egendom. Normalt gäller allmänna förmögenhetsrättsliga principer, men sambors personliga och ekonomiska gemenskap skall beaktas. Det avgörande är vem eller om båda har tillskjutit medel och om egendomen är förvärvat för gemensamt bruk eller bara i den ene sambons intresse. Om båda har inkomster och den ena sambon svarar för de löpande utgifterna och den andre för inköp av kapitalvaror bör inte detta vara avgörande. I sådana situationer kan samborna mycket väl anses ha förvärvat egendomen med samäganderätt under förutsättning att den är avsedd för gemensamt bruk. Också en arbetsinsats skall kunna tillgodoräknas en sambo. Avgörande skall vara förhållandena vid tiden för förvärvet; vad som därefter sker kan inte förändra äganderätten.⁶²

---

⁵⁹ Ryrstedt, 1998 s.62.

⁶⁰ Teleman, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa 1998 s.33f. samt Ryrstedt 1998 s.73-79.

⁶¹ Ryrstedt, 1998 s.66.

⁶² Ryrstedt, 1998 s.66ff.

Enligt 1§ lag (1904:48) om samäganderätt skall andelarna vara lika stora om inte annat kan fastställas. Detta kan ofta vara svårt, särskilt om det har gått lång tid sedan förvärvet skedde. I praxis har makar ofta ansetts vara hälftenägare var, även då den ena maken haft mindre inkomster än den andre, bl.a. med motiveringen att inkomsterna kanske växlat under årens gång. Samma synpunkt kan göra sig gällande vid långvariga samboförhållanden.⁶³ Vid upplösning av samägande har ingen av delägarna någon förtursrätt till inlösen. För att en efterlevande sambo ska få lösa in en avliden sambos andel krävs därför att alla delägarna (dvs sambon och arvingarna) är överens (2§). Kan parterna inte komma överens kan var och en enligt 6§ ansöka hos domstol att egendomen ska säljas på offentlig auktion. Ett förordnande kan förhindras om den andre parten kan visa synnerliga skäl för anstånd.

En speciell fråga är om en hemarbetande sambo kan vara berättigad till ersättning eller kompensation för hemarbete som kanske utförts under lång tid när inte samäganderätt kan anses föreligga. HD har i en dom, NJA 1975 s 298, uttalat att sådant arbete som en kvinna gjort för en man med vilken hon har sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden inte kan ge rätt till ekonomisk ersättning i efterhand. Däremot ansåg domstolen att rätt till ersättning kan föreligga om den ene parten biträtt den andre i *förvärvsverksamhet*. Det saknas publicerade rättsfall i frågan om en sambo kan få rätt till ersättning på grund av att den andre parten genom bådass gemensamma ansträngningar fått tillfälle till en förmögenhetsuppbyggnad utan att det uppstått någon samäganderätt. Enligt Anders Agell skulle ett sådant ersättningsanspråk kunna byggas på argumentet att samlevnadens fortbestånd varit en förutsättning för sambons insatser.⁶⁴

2.3.2 Danmark

Samägande kan framstå öppet genom avtal eller genom att parterna tillsammans framstår som ägare. Har parterna genom ett samägandebrev reglerat sina inbördes förmögenhetsrelationer skall eventuella tvistefrågor avgöras i överensstämmelse med avtalet (*mer om detta under Danmark, Avtal*).⁶⁵ Om samägandet inte framstår öppet eller är avtalat kan det ändå ha uppstått om det står klart att parterna gemensamt anskaffat egendomen eller om parterna har en så sammanblandad gemensam ekonomi att det inte går att klargöra ägandeförhållandena. I ett rättsfall, UfR 1953.182, fastslog domstolen att enbart samliv och gemensam ekonomi i sig inte kunde leda till uppkomsten av samäganderätt, men att skiftesdomstolen hade kompetens att upplösa ägandet på samma sätt som vid samägande (se nedan) när ägandeförhållandena var oklara. När samäganderätt väl konstaterats bestäms andelarna i förhållande till parternas respektive insatser eller eventuellt i förhållande till respektive parts inkomster. I tveksamma fall skall andelarna

---

⁶³ Teleman s.39.

⁶⁴ Agell, 1998 s.230f.

⁶⁵ Vindeløv s.138.

vara lika stora.⁶⁶ När det gäller ägarförhållanden till bostaden har det blivit allt vanligare att båda samborna står för lagfarten, vilket gör att bostaden presumeras vara samägd. Men detta gäller inte alltid; om egendomen förvärvats före samboendets ingående är det inte ovanligt att den ekonomiskt starkare parten inte vill att egendomen skall samägas.⁶⁷

I Danmark saknas en samäganderättslag som reglerar upplösning av samägande. Skiftesdomstolen kan upplösa samägande enligt skifteloven §82 om det rör sig om ett flertal föremål så att man kan tala om ett bo. I så fall skall enligt skifteloven §27 en ev. försäljning ske på offentlig auktion. Rör det sig inte om ett helt bo är det de allmänna domstolarna som ska ta ställning till upplösandet. Det är också dessa som ska avgöra om ett samägande överhuvudtaget föreligger, vare sig det rör sig om ett eller ett flertal föremål.⁶⁸

Genom praxis utvecklades under 1970-talet ett vidare samägandebegrepp som i stort sett innebar att om parterna i ett inte alltför kortvarigt samboförhållande hade haft gemensam ekonomi skapades en presumtion för att egendom som anskaffats under samlivet för gemensamt bruk skulle anses vara samägd med lika delar, om bägge parter haft åtminstone en viss inkomst. Anledningen till denna utveckling var att domstolarna försökte råda bot på det ekonomiska missförhållande som kan uppstå då en part står för de löpande hushållsutgifterna medan den andre står för inköp av kapitalvaror. Den danska högsta domstolen avbröt trenden genom att i ett rättsfall, UfR 1980.480, konstatera att samägande endast kan uppstå på traditionellt sätt (öppet eller genom att egendom anskaffats gemensamt alternativt att det inte går att visa vem som är ägare). Istället kan den andre parten ha ett krav på kompensation.⁶⁹ Förutsättningen för kompensation är att den först avlidnes egendom har ökat i värde under samboendet p.g.a. värdehöjande insatser från den andra sambon. Vid bedömningen tas hänsyn till bl.a. på samlivets varaktighet, om den aktuella egendomen anskaffats under eller före samboendet, vad den efterlevande sambon bidragit med till t.ex. hushållet och om man haft en gemensam ekonomi eller ej.⁷⁰ I rättsfallet UfR 1983.645 tillerkändes en sambo ett kompensationsbelopp med motiveringen att den efterlevande sambons tillskott hade gjort det möjligt för den senare avlidne sambon att bibehålla egendomen, trots långvarig sjukdom. Beloppet reducerades dock p.g.a. att den avlidne sambon själv anskaffat egendomen före samlivet. I ett annat fall, UfR 1984.166, hade ett samboförhållande varat i 16 år och kvinnan varit hemma med parets tre barn. Hon hade ingen egen egendom vid samboendets upphörande medan mannen under sambotiden ökat sin förmögenhet så att den nu uppgick till flera miljoner kronor. HD tillerkände kvinnan en kompensation om 200.000 danska kronor med motiveringen att hennes hemarbete haft väsentlig betydelse för uppbyggnaden

---

⁶⁶ Vindeløv mfl. s.116f.

⁶⁷ Taksøe-Jensen s.26 samt Vindeløv s.235.

⁶⁸ Vindeløv mfl. s.137.

⁶⁹ Vindeløv mfl. s.117-120.

⁷⁰ Vindeløv mfl. s.126-135.

av det gemensamma hemmet och att hon därigenom bidragit till att förbättra mannens ekonomi. I praxis tycks också viss hänsyn tas till om den avlidne upprättat testamente. I ett rättsfall, UfR 1985.55, hade den efterlevande sambon insatts i testamentet och domstolen fann då att hon inte var berättigad till något ytterligare belopp. I ett annat, UfR 1986.631, hade den avlidne sambon tvärtom testamenterat allt till sina söner, men domstolen tog i domen hänsyn till att den efterlevande sambon känt till detta. Tillsammans med det faktum att hon bidragit med ytterst lite och att paret inte haft gemensam ekonomi ansågs hon inte vara berättigad till något kompensationsbelopp.

2.3.3 Norge

Samäganderätt uppstår vanligtvis genom att parterna redan vid anskaffandet av egendomen öppet framstår som ägare utåt, t.ex. genom att båda står för lagfart, lån eller genom avtal. Det finns dock situationer där samäganderätt kan anses föreligga, även om endast den ene parten framstår som ägare utåt. Detta gäller framförallt sambors (och makars) egendom, eftersom dessa oftast har en gemensam ekonomi. Det framgår av praxis att i bedömningen av om samäganderätt föreligger eller inte, tas hänsyn till sådant som ekonomisk gemenskap mellan parterna, samlivets varaktighet, om parterna planerat anskaffandet av egendomen tillsammans och vad för slags egendom det rör sig om. Man tar också hänsyn till parternas egna insatser i form av ekonomiskt tillskott eller eget hushållsarbete.⁷¹ Den s.k. "husmorsdomen", Rt. 1975.220, har legat till grund för bedömningen i senare rättsfall. Husmorsdomen gällde ett äkta par, men övervägandena i domen har betydelse också i samboförhållanden. I fallet hade mannen byggt och finansierat familjens gemensamma bostad. Hustrun blev ansedd som samägare till bostaden p.g.a. att mannens stora insats inte varit möjlig om inte hustrun tagit på sig allt arbete med hemmet och parets tre barn. Domarna ansåg att med en sådan arbetsfördelning hade hustrun inte haft möjlighet att bidra på annat sätt och att hennes hemarbete också klart bidragit till att familjen fått en egen bostad.⁷² Ingrid Lund-Andersen (i Danmark) anser att en sådan konstruktion kan leda till rättsosäkerhet beträffande vilka krav som skall ställas och om vilken egendom som skall omfattas av samägandet.⁷³ Har den ena parten varit ägare till egendomen före samboendet är det däremot tveksamt om samäganderätt kan uppstå även om den andre sambon deltagit i t.ex. renoveringar, hjälpt till med amorteringar m.m. Det råder oenighet inom doktrinen och det finns också olika rättsfall som pekar i olika riktningar. I RG 1979.750 (Porsgrunn och Skien) blev en kvinna ansedd som samägare till egendom som anskaffats av den sedermera avlidne mannen före samboendet. Rätten uttalade att som huvudregel gäller att samäganderätt i ett samboförhållande normalt endast kan uppstå beträffande egendom som anskaffats gemensamt under samlivet. I just detta fall fann dock man skäl att

---

⁷¹ Strøm Bull s.33-36.

⁷² Strøm Bull s.33.

⁷³ Vindeløv mfl s.31.

frånga huvudregeln genom kvinnans stora insats och att det rört sig om en förvärvsverksamhet som skötts av dem båda under många år innan mannen avled.⁷⁴ Om en sambo förvärvat egendom genom arv eller gåva under samlivet kan den andre sambon normalt inte förvärva någon samäganderätt, men kan istället ha rätt till vederlag för ev. investeringar på egendomen (vilket för övrigt överhuvudtaget gäller då samäganderätt inte anses föreligga).⁷⁵

Är det antingen uttryckligen eller underförstått avtalat att egendomen skall ägas helt av den ena parten gäller givetvis detta. Ett exempel är ett fall (Eidsivating lagmannsrett 12 nov. 1984 nr 318/83) där kvinnan i förhållandet stått för lagfarten på den gemensamma bostaden. Bostaden anskaffades dels genom medel från försäljningen av en lägenhet som ägdes av kvinnan, dels genom försäljningen av en fast egendom som ägdes av dem båda. Mannen utförde också ett stort renoveringsarbete. Vid kvinnans bortgång hävdade mannen att han hade samäganderätt i bostaden, men rätten fann att det var bevisat att det vid köpet av bostaden varit en förutsättning från kvinnans sida att bostaden skulle ägas enbart av henne p.g.a. att mannen hade flera sårkullbarn. Kvinnan behövde därför skydda sig och sina två barn om något skulle hända mannen. Rätten kom alltså fram till att det var förstått mellan parterna att kvinnan skulle vara ägare till egendomen.⁷⁶

Samäganderätt regleras i sameieloven av 18 juni 1965 nr 6 och gäller överhuvudtaget när flera personer är samägare, inte bara sambor. Enligt huvudregeln äger delägarna lika stor del vardera, om det inte visats att den ene äger en större andel än den andre. Om det fastställts att samäganderätt till viss egendom föreligger har varken en efterlevande sambo eller den avlidne sambons arvingar någon förtursrätt att överta egendomen. Var och en av dem kan begära att samägandet upplöses enligt § 15 sameieloven, vilket normalt innebär att egendomen säljs genom en egendomsmäklare eller på en offentlig auktion. Samägandet kan också fortsätta. Den ene av delägarna kan också utan att begära upplösning av samägandet sälja sin ägarandel. I en sådan situation har andra delägare en inlösningsrätt enligt 11§ sameieloven. Enligt samma paragraf gäller att om arvingarna efter den avlidne är andra än hans närmaste legala arvingar, t.ex. p.g.a. att den avlidne sambon upprättat testamente till någon ideell organisation, har den efterlevande sambon förtur att få lösa in den samägda egendomen. Detta gäller även om den avlidne uttryckligen har föreskrivit vem som skall ärva hans ägarandel.⁷⁷ Om det samägda är gemensam bostad och/eller bohag gäller numera andra regler, *se ovan under Norge, Bostad och bohag* .

Tidigare har nämnts att en sambo kan ha ett vederlagskrav mot dödsboet; t.ex. för investeringar eller eget arbete som medfört att den avlidne sambons förmögenhet har ökat i värde eller åtminstone inneburit en besparing.

---

⁷⁴ Strøm Bull s.36ff.

⁷⁵ Strøm Bull s.38.

⁷⁶ Strøm Bull s.39f.

⁷⁷ Strøm Bull s.161f.

Vederlag kan också tillerkännas i fall där det inte kan påvisas att arbetsinsatsen medfört någon värdeökning, men där insatsen annars skulle medfört rätt till betalning för arbetet.⁷⁸ I rättspraxis sträcker sig de lägre domstolarna långt för att tillerkänna en efterlevande sambo vederlag där detta är nödvändigt för att inte den efterlevande mer eller mindre skall hamna på bar backe. I en dom (kjennelse av 9 dec. 1983, Oslo Skifterett) blev en kvinna i ett samboförhållande som varat i sju år innan mannen dog, tillerkänd ett vederlag på 200.000 norska kronor. Domstolen ansåg att även om hennes insats inte hade lett till någon direkt värdeökning för den avlidne sambon hade hon genom sin arbetsinsats och ekonomiska tillskott upprätthållit ekonomiska värden för den avlidne sambon. I ett annat fall (kjennelse av 13 juli 1977, Lofoten Skifterett) blev en kvinna som varit förlovad med den avlidne och hade en son med denne tillerkänd vederlag för hushållsarbete. Rätten uttalade att skälighetshänsyn gjorde att kvinnan borde bli tillgodosedd på ett eller annat sätt då hon annars skulle bli i det närmaste medellös.⁷⁹

2.4 Avtal

Mycket få sambor har upprättat avtal. Den norska Samboendekommittén lät göra en undersökning (Omnibusundersökelsen 1997, Statistisk sentralbyrå) om hur vanligt det var med någon form av avtal. Undersökningen visade att ca 20% av samboparen hade upprättat avtal. Det var dock vanligare ju äldre parterna var, av dem som var över femtio år hade 40% upprättat någon form av avtal.⁸⁰

Inte heller i Sverige är det många sambor som har upprättat något avtal. I en intervjuundersökning (Fakta om den svenska familjen, demografiska rapporter 1994:2) visade det sig att endast 17 % av samborna hade gjort upp avtal som reglerade egendomsfördelningen vid samboförhållandets upphörande genom separation eller dödsfall.⁸¹ Situationen är troligtvis likartad i Danmark, men de enda siffror jag har lyckats hitta är från en undersökning gjord år 1984 då endast 6-7% av samborna hade gjort upp något avtal.⁸²

2.4.1 Sverige

Det hävdas ofta att sambor bör reglera sina mellanhavanden genom avtal. Frågan är då vilka rättsverkningar samborna kan få till stånd? Det går inte att med giltig verkan avtala att samma rättsverkningar som för gifta fullt ut skall gälla i ett samboförhållande. För ett sådant samboavtal gäller allmänna avtalsrättsliga- och förmögenhetsrättsliga principer. Föreskriver avtalet överföring av egendom vid dödsfall krävs dessutom testamentets form, varvid reglerna om bröstarvingarnas rätt till laglott måste iaktas (*se nedan under*

---

⁷⁸ Strøm Bull s.171f.

⁷⁹ Strøm Bull s.173.

⁸⁰ NOU 1999:25 kap 6, figur 6.9.

⁸¹ SOU 1999:104 s.152.

⁸² Vindeløv mfl, s.20.

Sverige, Förordnande genom testamente). Oklarheterna i avtalsförmågan har enligt Anders Agell lett till att en del advokater inte gärna medverkar till upprättande av samboavtal utan istället föreslår äktenskap för att en fullgod juridisk lösning skall kunna uppnås.⁸³

Folke Grauers anser att det är svårt att förstå varför inte ett väl genomtänkt och omsorgsfullt utformat avtal skulle gälla. Han menar att det vore egendomligt om man utan vidare skulle underkänna eller jämka ett avtal mellan sambor som ligger i linje med äktenskapsrättsliga regler, särskilt som man kan utgå ifrån att parterna i en sådan situation satt sig in i vad reglerna innebär. Sambor som ingår avtal kan inte vara helt säkra på att deras avtal verkligen kommer att gälla. Visserligen tillgodoser sambolagen en del av behoven men det finns säkert par som vill ta ställning till andra frågor. Folke Grauers tar upp ett exempel på hur ett samboavtal skulle kunna se ut. (Förutsättningen är här att bröstaringar saknas.) I avtalet föreskrivs att de skulder och tillgångar samborna hade före samboendet samt sådana tillgångar som uppstår genom arv, testamente eller gåva skall behållas av var och en. Däremot skall sådana tillgångar som anskaffats under samboendet (tillsammans eller var för sig) delas lika efter avdrag för skulder som anskaffats under samboendet. Ett problem med avtalet är att om egendom överförs utan någon motprestation (om t.ex. den ene sambon vid förhållandets upplösning eller vid dödsfall äger mer än den andre) kan det röra sig om en gåvoutfästelse, som visserligen är bindande i fråga om lös egendom men inte i fråga om fast egendom. Folke Grauers menar att inget hindrar att parterna i enlighet med avtalet delar på *värdet* av tillgångarna.⁸⁴ I ett rättsfall, NJA 1985 s.172, som gällde just ett sådant avtal, hade man föreskrivit att parternas egendom skulle delas lika vid en separation och att dåvarande giftermålsbalkens regler om giftorättsgods skulle gälla. HD återförvisade fallet till tingsrätten p.g.a. vissa oklarheter i rättsfrågan, men uttalade att föreskrifterna i avtalet stod i strid med giftermålsbalkens regler om t.ex. skuldtäckning och jämkning av likadelning, även om det i och för sig inte fanns skäl att ifrågasätta hänvisningen till giftermålsbalken i den mån hänvisningen syftade till sådana bestämmelser som inte stred mot allmänna förmögenhetsrättsliga regler. Enligt Anders Agell har HD på så sätt antytt att ett samboavtal inte generellt kan leda till en tillämpning av samma regler som för gifta, men att ett avtal ändå genom tolkning skulle kunna innefatta giltiga förmögenhetsrättsliga villkor.⁸⁵ Under alla omständigheter är det trots allt bättre med ett avtal än inget alls. I SOU 1981:85 uttalade Familjelagssakkunniga att den som kan återropa ett avtal har ett bättre utgångsläge än den som försöker komma till sin rätt utan avtal, även om det råder delade meningar om hur långt ett samboavtal är giltigt.⁸⁶

---

⁸³ Agell, 1998 s.232f.

⁸⁴ Grauers s.301ff.

⁸⁵ Agell, 1998 s.232.

⁸⁶ SOU 1981:85 s.251.

2.4.2 Danmark

Sambor, liksom alla andra, kan upprätta ett avtal som reglerar deras förmögenhetsförhållanden, varvid de allmänna förmögenhetsrättsliga principerna enligt t.ex. aftaleloven⁸⁷ gäller.⁸⁸ En del par upprättar s.k. ”samlivskontrakt” som i hög grad bygger på rättsregler hämtade från äktenskapsrätten, för att på detta sätt klargöra den inbördes rättsställningen. Äktenskapsrätten kan dock inte heller i Danmark användas analogt vid upplösning av ett samboförhållande och reglerna om bröstarvingarnas tvångsarvsrätt kan bli aktuella (*mer om detta nedan under Danmark, Förordnande genom testamente*)⁸⁹ Om den efterlevande sambon har ekonomisk möjlighet att köpa t.ex. den gemensamma bostaden vid den avlidne sambons bortgång, kan parterna i förväg ingå ett avtal om att den icke-ägande sambon tilläggs en rätt att köpa egendomen av ägarens dödsbo, men tvångsarvsreglerna måste fortfarande iakttas, p.g.a. att det räknas som en dödsrättshandling. Även om köprätten är formulerad så att den icke-ägande sambon har rätt att köpa egendomen också under ägarpartens livstid är det fortfarande att betrakta som en disposition för dödsfalls skull, så länge ägarförhållandet inte ändrats officiellt, t.ex. genom att det utfärdats lagfart på den nye ägaren.⁹⁰

En del sambor låter upprätta samägandeavtal, vari fastslås vilken egendom som skall vara samägd. I ett sådant avtal kan man med fördel föreskriva på vilket sätt den efterlevande skall överta den först avlidne sambons andel och hur stor andel var och en äger och häftar i skuld till. Sådana samägandeavtal kan vara en god hjälp. Den efterlevande sambon har oftast intresse av att bli ansedd som ägare till så mycket av boet som möjligt, men om det finns bröstarvingar, särskilt särkullbarn, kan det ofta uppstå tvister om ägarförhållandena.⁹¹ Ett samägandeavtal som föreskriver att den efterlevande sambon har rätt att köpa den först avlidnes andel tillsammans med föreskrifter om hur det skall förfaras vid en ev. separation i levande livet, kan upprättas utan hänsyn till tvångsarvsreglerna. Detta räknas som ett vanligt förmögenhetsrättsligt avtal, eftersom det samtidigt också reglerar en upplösning av samägandet under livstiden. Ett sådant avtal kan tas in i lagfarten.⁹²

Om avtalet däremot inte reglerar vad som skall ske vid en upplösning i levande livet kan man knappast kringgå tvångsarvsreglerna. Från rättspraxis kan nämnas UfR 1978.606, där domstolen uttalade att om ett avtal endast

---

⁸⁷ lovbekendtgørelse af lov om aftaler og andre retshandler på formuerettens område nr 781 af 26 aug. 1996.

⁸⁸ Vindeløv mfl. s.229.

⁸⁹ Munksgaard Nielsen s.63.

⁹⁰ Vindeløv mfl. s.195.

⁹¹ Vindeløv mfl s.177,235,241.

⁹² Vindeløv mfl s.198f.

reglerar vad som skall ske vid en av parternas bortgång skall de vanliga arvsrättsliga reglerna iakttas.⁹³

2.4.3 Norge

Då problem alltså lätt uppstår, kunde man tro att det skulle vara mera vanligt med avtal mellan sambor som reglerar förmögenhetsförhållandena, men osäkerhet om vad ett avtal bör innehålla och hur långt man giltigt kan sträcka sig är förmodligen anledningar till att man så sällan ser samboavtal också i Norge.⁹⁴

Hur bör då ett sådant avtal se ut? Ingenting hindrar egentligen att samborna avtalar att det de äger nu och i framtiden förvärvar skall samägas. Parterna får normalt fritt överföra värden till varandra mot vederlag eller som gåva. Det finns dock generella lagar som begränsar avtalsfriheten. Det kan uppstå problem gällande den delen där man avtalat att framtida förvärv skall samägas. En sådan klausul kan t.ex. strida mot avtalelovens⁹⁵ §36 även om klausulen är rimlig och förnuftig vid ingåendet av avtalet, men senare ter sig oskälig, t.ex. p.g.a. att endast den ena sambon förvärvat någon egendom. I stället är det kanske en bättre lösning att ingå ett avtal som innebär åtskilda rådighetsdelar men likadelning vid upphörande av samlivet. Det krävs dock stor försiktighet och genomtänktighet vid formuleringen av ett sådant avtal för att undvika tveksamheter vid tolkningen av avtalet.⁹⁶ I ett rättsfall (Joeren Herredsrett 22.april 1998, sak nr 98-00069 A) hade ett par vid samboendets upplösning ingått ett avtal om likadelning av den samlade förmögenheten och om hur den skulle fördelas. Bakgrunden till upprättandet av avtalet var att båda trodde att en likadelningsregel gällde vid sambors separation, på samma sätt som vid äkta makars skilsmässa. Då mannen senare upptäckte att så inte var fallet ville han att avtalet skulle åsidosättas som oskäligt. Domstolen fann att avtalet *inte* var oskäligt och motiverade detta i huvudsak med hänsyn till parternas ekonomiska situation efter uppbrottet. Kvinnan var arbetslös och hade under samboendet varit hemma med de gemensamma barnen. Eftersom hon även i fortsättningen skulle ha den dagliga omsorgen om barnen var hon i behov av medel för att kunna bygga upp ett nytt hem åt sig och barnen efter att ha flyttat ut ur den f.d. sambons hus.⁹⁷

Det kan tänkas att samborna förutom att avtala om samägende, också avtalat att den efterlevande skall ha rätt att överta den avlidne sambons andel utan vederlag. Det är fullt möjligt, men eftersom det rör sig om en dödsrättshandling krävs testamentets form och avtalet får inte heller kränka ev. bröstarvingars rätt till tvångsarv. Det senare gäller även om det i avtalet

---

⁹³ Vindeløv mfl.s.199f.

⁹⁴ Strøm Bull s.46f.

⁹⁵ Lov om avslutning av avtaler, om fullmakt og om ugyldige viljeserklæringer av 31.mai 1918 nr.4.

⁹⁶ Jon Lyng, Avtaler mellom ugifte samboere, Jussens Venner 1985 s.314. Se även Strøm Bull s.48f.

⁹⁷ NOU 1999:25 vedlegg I, p.3.2.6.

föreskrivits att sambon skall utge vederlag. Däremot bör ett avtal som reglerar uppdelningen av egendomen både vid en separation i levande livet och vid dödsfall, oavsett vem av samborna som avlider först, räknas som en livsrättshandling.⁹⁸

2.5 Sammanfattning

Rättsläget beträffande bostad och bohag är väldigt olika i de tre länderna. I Sverige har vi lagen om sambors gemensamma bostad och bohag. Denna innebär att bostad och bohag som anskaffats för gemensamt bruk skall delas värdemässigt lika genom bodelning vid samboendets upphörande. Lagen gäller endast sambor som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Det finns möjligheter att jämka delningen om resultatet skulle bli oskäligt mot arvingarna eller sambon. Den efterlevande sambon kan också underlåta att begära bodelning. Vid bodelning har en efterlevande sambo alltid rätt till ett minimiuttag ur boet om två basbelopp. Det är endast den efterlevande sambon som har rätt att få bostaden och bohaget på sin lott. Bostad som inte skall ingå i bodelningen kan, om det finns särskilda skäl (i första hand gemensamma barn), få övertas av den efterlevande sambon. Detta gäller endast hyres- och bostadsrätter, inte fast egendom. I Danmark finns ingen särskild lag som reglerar bostad och bohag, men en sambo kan genom hyres- och bostadsrättslagstiftningen ha förtursrätt till bostaden, om paret sammanbott i minst två år. I Norge kom en ny lag år 1991 som ger en sambo möjlighet att lösa in den gemensamma bostaden och bohaget till marknadsvärdet. Lagen gäller alla som delat hushåll i minst två år. Vid bedömningen görs en avvägning mellan den efterlevande hushållsmedlemmens och arvingarnas anknytningar till, och behov av, bostaden och bohaget. En sambo kan också få överta en hyresrätt enligt hyresrättslagstiftningen.

Samäganderätt kan uppstå om egendom öppet anskaffas gemensamt, men också när paret har en gemensam ekonomi, som antingen gör det svårt att avgöra vem som anskaffat vad eller att man sinsemellan fördelat utgifterna för löpande kostnader respektive kapitalvaror. I Norge kan samäganderätt enligt den s.k. husmorsdomen också uppstå p.g.a. hemarbete och omsorgen om barnen. Om egendomen inte omfattas av samäganderätt kan i både Norge och Danmark en sambo istället ha rätt till vederlag eller kompensation för eget arbete eller investeringar på egendomen. Domstolarna använder sig i hög grad av dessa möjligheter för att undvika att en efterlevande sambo, som kanske haft ansvar för hushållet och barnen, blir ställd på bar backe. I Sverige saknas praxis om kompensation eller vederlag. Samägande upplöses oftast genom offentlig försäljning på auktion, om inte parterna kan komma överens. Sambor har inte någon särskild förtursrätt till inlösen av egendomen.

---

⁹⁸ Strøm Bull s.168f.

Att upprätta avtal är en annan möjlig väg att gå för att klargöra ägandeförhållandena. Nackdelen är att det tycks vara väldigt oklart hur långt man kan gå för att ett avtal ska vara giltigt. Det går dock inte att genom avtal föreskriva att äktenskapsrätten ska användas analogt på ett samboförhållande. Ett avtal måste också, liksom ett testamente, iaktta arvsreglerna. I Danmark och Norge kan ett samägandeavtal som både reglerar upplösning av förhållandet i levande livet och vid dödsfall bli ansett som en livsrättshandling och därmed upprättas utan hänsyn till tvångsarvsreglerna, men det krävs alltså att egendomen är samägd.

3 Förordnande genom testamente

3.1 Allmänt om testamente

Möjligheten att upprätta testamente gör att individen i viss mån kan anpassa arvsordningens regler efter egna önsknings och/eller behov. Om en arvlåtare inte har upprättat något testamente ärver dennes närmaste legala arvingar, vilket inte innefattar sambor, hela kvarlåtenskapen. Den enda arvs möjlighet för sambor är därför genom testamente. All tolkning av testamente skall också ske på grundval av *testators* vilja – inte testamentstagares eller arvingars förväntningar - men trots denna syn finns i de nordiska länderna begränsningar i testationsfriheten.⁹⁹ Den avlidnes bröstarvingar¹⁰⁰ har alltid rätt att ärva en viss del av kvarlåtenskapen (ett tvångsarv s.a.s.) och denna del kan arvlåtaren inte disponera över genom testamente. Tvångsarvsreglerna grundas bl.a. på social och ekonomisk samhörighet och att det inte anses rimligt att ge en arvlåtare möjlighet att beröva sin närmaste familj en andel i arvet efter honom på grund av kanske ett ögonblicks ingivelse eller ett mindre bråk.¹⁰¹

Den del som arvlåtaren fritt kan förfoga över genom testamente kallas den disponibla kvoten. Man skiljer på *kvantitativ* testationskompetens som avgör hur stor andel av kvarlåtenskapen som kan disponeras över och *kvalitativ* som avgör hur och på vilket sätt bestämda föremål kan disponeras över.

3.2 Sverige

I förarbetena till den nya Äktenskapsbalken antogs att det fanns få fall av så långvarigt samboende att den efterlevande med fog kunde ha anspråk på att få ta arv efter den avlidne. Man ansåg att dessa sambor själva övervägt valet av samlevnadsform och att de istället kunde skapa ett efterlevandeskydd genom testamente.¹⁰² Bröstarvingarna har dock alltid rätt att få ut sitt tvångsarv, i Sverige kallat laglott, omedelbart. Laglotten är hälften av kvarlåtenskapen enligt 7 kap. 1§ ÄB. Denna rätt gäller oavsett om bröstarvingarna är gemensamma eller ej.¹⁰³

Sambor kan välja att upprätta ett inbördes testamente. Ett inbördes testamente innebär att man insätter varandra som arvingar, eventuellt också med föreskrifter om sekundosuccession.¹⁰⁴ Finns det sådana föreskrifter ärver sambon med fri förfoganderätt, vilket innebär att den efterlevande har full dispositionsrätt över kvarlåtenskapen under sin livstid, men inte får förfoga

---

⁹⁹ Agell, Testamentsrätt 1996 s.12.

¹⁰⁰ De närmaste ättlingarna i rakt nedstigande led, dvs barn eller barnbarn osv.

¹⁰¹ Munksgaard Nielsen s.110, Unneberg s.64f, prop. 1986/87:1 s.79.

¹⁰² prop. 1986/87:1 s109f.

¹⁰³ Grauers s.305.

¹⁰⁴ Föreskrifter om fördelningen av egendomen vid den efterlevandes död.

över den genom testamente. Begränsningen gäller enligt NJA 1995 s.303 endast *kvotdelen*, inte den bestämda egendom som härrör från den avlidne sambon. Om testamentet inte innehåller några föreskrifter om sekundosuccession och inte heller föreskriver fri förfoganderätt ärver den efterlevande sambon med full äganderätt och har därmed möjlighet att förfoga över kvarlåtenskapen för dödsfalls skull. Har den efterlevande sambon inte upprättat testamente ärver endast den efterlevande sambons legala arvingar hela kvarlåtenskapen vid den efterlevandes död, vilket kan vara något att hålla i minnet vid upprättandet av ett inbördes testamente.¹⁰⁵ Längre tillbaka i tiden gällde att ett inbördes testamente var bindande mellan testatorerna, men sedan HD gått ifrån denna uppfattning på 1860-talet, gäller numera att testamentet fritt kan återkallas av endera testator, även efter den andres död (men då naturligtvis bara beträffande den egna kvarlåtenskapen). Det finns inte något krav på att den andre parten skall ha fått vetskap om ändringen. Däremot stadgar 10 kap 7§ ÄB att den som genom ensidig återkallelse eller ändring av ett inbördes testamente väsentligt har rubbat förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet, själv kan gå miste om sin rätt på grund av testamentet. I första hand är regeln tänkt att kunna användas då den ene parten återkallat sitt förordnande till förmån för den andre utan dennes vetskap. Regeln gäller inte föreskrifter om sekundosuccession, men man kan behöva omtolka den först avlidnes testamente i ljuset av ett nytt testamente av den efterlevande sambon. Om paret t.ex. förordnat att den disponibla kvoten av deras kvarlåtenskap skall delas lika mellan deras särkullbarn vid den efterlevandes död och denne ändrar sitt förordnande till att enbart de egna barnen skall ärva hela dennes kvarlåtenskap, kan man tänka sig att den först avlidne sambon också skulle ha velat ändra sitt förordnande på motsvarande sätt.¹⁰⁶

Om ett testamente inte innehåller några särskilda föreskrifter om fördelningen av bestämd egendom sker fördelningen mellan arvingarna genom lottläggning. Ingen av arvingarna har då rätt att lösa in särskild egendom (t.ex. en bostad), eller skyldighet att på sin lott få egendom som överstiger arvslotten. Om arvingarna inte kan komma överens kan tingrätten utse en skiftesman som får avgöra frågan.¹⁰⁷ Eftersom det viktigaste för en efterlevande sambo oftast är att få behålla det gemensamma hemmet kan man genom legat¹⁰⁸ testamentera bohag och/eller bostad till den efterlevande sambon, med förbehåll för ev. bröstarvingars laglott. Enligt 3 kap 7§ ÄB ska legat utgå före universellt förordnande.¹⁰⁹ Skulle legatet eller testamentet kränka ev. bröstarvingars laglotter, gäller att legatet eller förordnandet skall minskas i samma mån som kränkningen utgör. Om ett förordnande avser egendom som inte kan delas får jämkningen ske antingen genom att testamentstagaren löser in mellanskillnaden till dödsboet *eller* att testamentstagaren istället får ut sin del i kontanter.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Agell, 1996 s.32,87,90f.

¹⁰⁶ Agell, 1996 s.87ff.

¹⁰⁷ Grauers s.244.

¹⁰⁸ Förordnande avseende bestämt föremål eller belopp.

¹⁰⁹ Förordnande avseende kvotdel av boet

¹¹⁰ Walin, Kommentar till Ärvdabalken del I 1993 s.175.

Testamentet är den enda giltiga dödsrättshandlingen i Sverige. Alla andra avtal som arvlåtaren upprättar om rätt till del i kvarlåtenskapen är ogiltiga. En utfästelse om att inte återkalla testamentet är alltså utan verkan. Anledningen till att oåterkalleliga testamenten inte är tillåtna är att man anser att en arvlåtare ska ha möjlighet att förfoga över sin kvarlåtenskap fram till sista stund. Det är arvlåtarens absolut sista vilja som skall respekteras.¹¹¹ Däremot kan en arvinge med giltig verkan avstå från sitt arv gentemot arvlåtaren, antingen genom att godkänna testamentet eller genom att skriftligen avsäga sig sitt arv hos arvlåtaren. Är arvingen en bröstarvinge har denne dock alltid rätt till vederlag för avståendet av laglotten enligt 17 kap 2§ ÄB.¹¹²

Enligt 11 kap 8§ ÄB blir ett förordnande till förmån för en sambo utan verkan om förhållandet upphört före testators död. Med hänsyn till omständigheterna kan det dock tänkas att testamentet fortsätter att gälla, om det framkommer att testator velat detta även efter en separation.¹¹³

Arvsskattesatsen är densamma för både sambor och äkta makar, dvs. de får först göra ett grundavdrag på 280.000 kronor och på resterande belopp beräknas skatten enligt skatteklass I. I denna skatteklass utgår 10% arvsskatt på belopp upp till 300.000 kronor, 20% + 30.000 kronor på belopp upp till 600.000 kronor och för högre summor gäller en fast summa på 90.000 kronor + 30%.¹¹⁴

Då det saknas arvingar går arvet enligt 5 kap 1§ ÄB till Allmänna arvsfonden. Bakgrunden till införandet av Allmänna arvsfonden var att man ville undvika att begränsningarna i släktens arvsrätt uppfattades som en ren konfiskation till förmån för staten. Istället används medlen för att främja verksamhet av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder, då detta ändamål ansetts godtagbart för alla. Allmänna arvsfonden kan dock avstå sitt arv enligt 24§ lagen (1994:243) om Allmänna arvsfonden om ”det med hänsyn till uttalanden av arvlåtaren eller till andra särskilda omständigheter kan anses stämma överens med arvlåtarens yttersta vilja.” Avstående kan också i annat fall ske till ”arvlåtarens släkting eller någon annan person som har stått arvlåtaren nära om det kan anses skäligt”, t.ex. en efterlevande sambo i ett långvarigt samboförhållande.¹¹⁵

3.3 Danmark

Barnlösa sambor kan utan vidare insätta varandra som enda arvingar i sina testamenten. När det finns bröstarvingar, oavsett om dessa är gemensamma eller ej, kan den först avlidne sambon endast testamentera hälften av sin

---

¹¹¹ Walin, 1993 s.406.

¹¹² Agell, 1996 s.96.

¹¹³ Agell, 1996 s. 83.

¹¹⁴ AGL § 28.

¹¹⁵ Saldéen, Arvsrätt 1998 s. 82ff., prop 1993/94:124 s.30.

kvarlåtenskap till sin sambo. Halva kvarlåtenskapen är nämligen liksom i Sverige barnens tvångsarv enligt AL §25 och kan inte disponeras över.¹¹⁶ Dessutom har arvlåtarens barn en särskild rätt, kallad ”forlodsret”. Denna rätt innebär att barnet kan tillerkännas ett belopp utöver tvångsarvet för att säkra dess utbildning och underhåll tills barnet fyller 21 år. Meningen är att man på detta sätt skall kunna likställa yngre syskon med äldre som föräldrarna kunnat sörja för under sin livstid. Regeln används mycket sällan och kommer inte ifråga om barnet på annat sätt, t.ex. p.g.a. barnpension eller den andre föräldrarnas ekonomiska förhållanden, har tillräckliga medel.¹¹⁷

Den vanligaste testamentsformen för sambor är det inbördes testamentet. Innehåller testamentet föreskrifter om sekundosuccession får den efterlevande sambon full dispositionsrätt under sin livstid, men får inte disponera över det ärvda genom testamente. Den efterlevande kan ändra föreskrifter beträffande sin egen andel, men får inte ändra delningsförhållandet mellan de olika grupperna av arvingar. Om det saknas föreskrifter om sekundosuccession eller föreskrifter om fri förfoganderätt innehar den efterlevande sambon det ärvda med full äganderätt.¹¹⁸ En återkallelse av ett inbördes testamente är enligt AL §47 endast giltig om den andre parten (sambo, make eller annan) fått vetskap om återkallelsen (utom om det visat sig vara omöjligt att informera den andre t.ex. p.g.a. sjukdom). Anledningen till detta är att den andra parten skall ha möjlighet att överväga om också denne behöver ändra sitt testamente. En ensidig återkallelse medför som regel att hela testamentet alternativt de ömsesidiga föreskrifterna förfaller.¹¹⁹ Även om motparten förhåller sig passiv, kan läran om bristande förutsättningar leda till att hela testamentet blir ogiltigt. Särskilda omständigheter kan dock leda till att passiviteten anses ge uttryck för en önskan om att upprätthålla testationen.¹²⁰

Om testamentet inte föreskriver något om fördelningen av egendomen, har alla arvingar rätt att få tilldelat sig de föremål de önskar på sin lott enligt skifteloven §47. Skulle både t.ex. sambon och bröstarvingarna önska få samma föremål gäller lottläggning, med undantag för om det rör sig om något av särskilt affektionsvärde. I det fallet har den arvinge från vars släkt föremålet ursprungligen härstammar företräde. Därför bör sambor som skall upprätta testamente noga överväga utformningen.¹²¹

Har den avlidne genom legat testamenterat bestämd egendom, t.ex. bostaden, till den efterlevande sambon och denna inte rymmer inom den disponibla kvoten, kan tvångsarvingarna motsätta sig ett övertagande. Sambon har alltså ingen inlösningsrätt. Arvlåtaren kan istället försöka inhämta ett arvsavstående i förväg från tvångsarvingarna på den kvalitativa delen av arvsrätten i enlighet med AL §31. Rymmer testamentet däremot inom ramen för den disponibla

---

¹¹⁶ Vindeløv mfl s.183.

¹¹⁷ Danielsen, Arveloven med kommentarer 1997 s.269.

¹¹⁸ Vindeløv mfl s.188.

¹¹⁹ Danielsen s.405ff.

¹²⁰ Vindeløv mfl s.189.

¹²¹ Vindeløv mfl s.186.

kvoten kan testator förfoga över även över sådana föremål som har affektionsvärde för tvångsarvingarna (t.ex. möbler som härrör sig från barndomshemmet och ev. tidigare tillhört en avlidnen make.)¹²² Ett annat sätt att skydda den efterlevande sambon är att genom testamente tillägga sambon en bo- och nyttjanderätt. Tvångsarvingarna måste respektera ett sådant testamente, så länge det håller sig inom ramen för den avlidnes testationskompetens. En testamentsundersökning från 1988 (senare bekräftad i en undersökning gjord av Köpenhamns Universitet år 1999) visade dock att många av sambotestamentena innehöll ogiltiga bestämmelser. Det är vanligt att man tillägger sambon en sådan nyttjanderätt *i samägande* med barnen och med överskridande av den disponibla kvoten. Ett samägande kan aldrig tvingas på barnen.¹²³ En särskild fråga uppstår när föreskrifter om nyttjanderätt eller ett legat på bestämd egendom överskrider testationskompetensen. Skall sambon då ärva en summa istället? Problemet har tagits upp i bl.a. två fall där sambor upprättat testamente till förmån för varandra innebärande livslång nyttjanderätt av bestämd egendom till den efterlevande sambon. I inget av fallen hade samborna lyckats få i barnens samtycke i förväg och domstolarna kom fram till att det inte fanns något som tydde på att det skulle varit den avlidnes avsikt att missgynna barnen om de inte ville godkänna testamentet till förmån för sambon. I bägge fallen ställdes testamentena helt åt sidan och samborna fick inte heller så mycket som rymdes inom testationskompetensen. Resultatet blev alltså en sorts ”allt eller inget” -situation.¹²⁴ Rör det sig istället om ett legat på ett bestämt kontantbelopp som överstiger den disponibla kvoten, ärver sambon helt enkelt så mycket som rymms inom ramen för den disponibla kvoten.¹²⁵

En arvlåtare kan till skillnad från i Sverige förplikta sig att inte upprätta eller återkalla ett testamente. Detta är användbart som ett led i ett avtal mellan efterlevande sambo och bröstarvingar. Om en bröstarvinge i enlighet med AL §31 i förväg har av sagt sig sitt arv till förmån för den efterlevande sambon kan den efterlevande gottgöra detta genom att upprätta ett oåterkalleligt testamente till förmån för bröstarvingen.¹²⁶

Om samlivet upphävs, upphör också testamentet att gälla om inte särskilda omständigheter talar emot. Eftersom det kan vara svårt med bedömningen av vilka dessa särskilda omständigheter är, bör sambor för att vara på den säkra sidan införa en klausul om vad som skall ske med testamentets giltighet vid ett ev. samlivsuppbrott.¹²⁷

Enligt Boafgiftsloven av 04/09/2000 §1 (men detta har gällt sedan 1989) jämställs sambor som levt tillsammans i minst två år med makar och

---

¹²² Vindeløv mfl s.184.

¹²³ Vindeløv mfl s.196, Taksøe-Jensen s.1,27.

¹²⁴ Vindeløv mfl s.184f.

¹²⁵ Vindeløv mfl s.184.

¹²⁶ Danielsen s.554.

¹²⁷ Vindeløv mfl s.190.

bröstarvingar i arvsskattehänseende. Detta innebär en arvsskattesats på 15%.¹²⁸

Om både testamente saknas och legala arvingar saknas, tillfaller arvet staten. En efterlevande sambo kan dock ansöka hos justitiedepartementet om att få del i arvet. Enligt AL §71 kan nämligen justitiedepartementet under särskilda omständigheter avstå från arvet till förmån för avlägsnare släktingar eller andra som stått den avlidne nära. Sådana särskilda omständigheter kan t.ex. vara att den avlidne inte haft möjlighet att upprätta testamente p.g.a. sjukdom eller att egendomen härstammar från en gemensam släkting. Enligt förarbetena skall staten också avstå från sin arvsrätt till någon som den avlidne sammanbott med under en längre tid och eventuellt har barn tillsammans med. Praxis visar att man lägger särskild vikt vid samlivets varaktighet och att det funnits en ekonomisk gemenskap.¹²⁹

3.4 Norge

För att en sambo skall kunna ärva krävs testamente, men eventuella bröstarvingars tvångsarv om 2/3 av den avlidnes kvarlåtenskap går alltid före (al §29). Det har ingen betydelse om bröstarvingarna är gemensamma eller ej. Vid större förmögenheter kan arvlåtaren däremot bestämma att barnen inte skall ärva mer än 1 miljon norska kronor vardera.¹³⁰ Också i Norge finns en ”forloddsrett” som kan utgå vid sidan av tvångsarvet för barn vars uppfostran och/eller utbildning ännu inte har avslutats (al §36). Hur stor forloddsretten skall vara bestäms genom att man tittar på vad barnet behöver för sin utbildning och sitt uppehälle samt vad de äldre barnen fått och vad barnet självt har i form av egna medel utöver sitt arv. Regeln har dock sällan någon praktiskt betydelse. Det finns också en särskild möjlighet för hemmavarande barn som utan betalning gjort särskilt mycket för föräldrarna att få en rimlig kompensation för arbetet. Endast *hemmavarande* barn kan få någon kompensation.¹³¹

Det stigande antalet samboförhållanden har skapat nya behov för testamentariska dispositioner. Enligt al §49 är det möjligt att upprätta inbördes testamenten, vilka är särskilt lämpliga vid samboförhållanden. Inbördes testamenten skapar ofta tolkningsproblem varav en del regleras i arveloven.¹³² Den delen den efterlevande ärver genom testamente har denne enligt al §67 full äganderätt och dispositionsrätt över (om inte testamentet innehåller några föreskrifter om sekundosuccession eller om dispositionsrätten). Om testamentet innehåller föreskrifter om sekundosuccession finns regler i al. §58: föreskrifter om sekundosuccession som gynnar den efterlevandes egna arvingar kan den efterlevande fritt återkalla

---

¹²⁸ Retsinformation, www.retsinfo.dk. kl.11.30 17/7 2001.

¹²⁹ Vindeløv mfl s.192.

¹³⁰ Strøm Bull s.158f.

¹³¹ Lødrup, 1995 s.49ff.

¹³² Lødrup, 1995 s.72

eller ändra. Andra än den efterlevandes egna släktingar är däremot skyddade (med undantag för om föreskriften är gjord endast enligt den efterlevandes eget särskilda önskemål).¹³³ Bestämmelsen riktar sig enligt ordalydelsen endast till äkta makar, men flera, t.ex. Kirsti Ström Bull, menar att det blir naturligt att använda bestämmelsen analogiskt också på sambor.¹³⁴

Ett inbördes testamente kan liksom alla testamenten fritt återkallas eller ändras. Men enl. al. §57 är en återkallelse eller ändring endast giltig om den andre testatorn fått kunskap om detta före arvlåtarens död (utom om detta krav varit omöjligt eller orimligt svårt att uppfylla, t.ex. p.g.a. sjukdom).¹³⁵ En ändring som gjorts till förmån för den efterlevande är dock giltig även om den efterlevande inte fått vetskap om ändringen.¹³⁶

När ett testamente saknar bestämmelser om fördelningen av egendomen har var och en av arvingarna rätt att kräva att egendomen säljs. En arvinge kan också få tilldelat sig önskade föremål om de övriga arvingarna inte motsätter sig detta. Dessutom kan en arvinge få överta önskade föremål *även* om övriga arvingar motsätter sig detta. Det skall i så fall röra sig om föremål som t.ex. den efterlevande har särskilt stark anknytning till och de övriga arvingarna inte har någon rimlig anledning att motsätta sig ett övertagande.¹³⁷ Har arvlåtaren i testamentet uttryckt en önskan om övertaganderätt för den efterlevande sambon vägs detta in i bedömningen av om inlösen utan samtycke skall få ske. Är den efterlevande endast berättigad p.g.a. legat och inte insatt som arvinge för övrigt måste egendomen rymmas inom den disponibla kvoten.¹³⁸ En arvlåtare kan alltså inte fritt testamentera bort föremål vars värde överstiger den fria tredjedelen, inte ens om legatären erbjuder sig eller åläggs enligt testamentet att betala mellanskillnaden. Inte heller kan någon ges en ren köprätt till ett föremål.¹³⁹

En *arvepakt* är en testamentarisk disposition som arvlåtaren har förpliktat sig till att inte återkalla eller ändra; det kan också vara ett löfte att inte upprätta något testamente (al.§56).¹⁴⁰ En arvepakt skall uppfylla samma formkrav som ett testamente och får inte överstiga den disponibla kvoten (om inte bröstarvingarna samtycker).¹⁴¹ Arvepakter kan vara mycket användbara för sambor. När en av samborna avlidit kan det bli svårt för den efterlevande sambon att behålla hemmet, särskilt om det till största delen ägts av den avlidne. Den efterlevande sambon och bröstarvingarna kan genom ett samlat avtal om att skjuta upp själva utbetalningen av arvet mot att den efterlevande

---

¹³³ Lødrup, 1995 s.176ff.

¹³⁴ Per Augdahl och Peter Hambro, Arveloven med kommentarer 1985 s.255. Se även Strøm Bull, s.160.

¹³⁵ Strøm Bull s.159.

¹³⁶ Lødrup, 1995 s.173.

¹³⁷ Strøm Bull s.162f.

¹³⁸ Strøm Bull s.163.

¹³⁹ Unneberg, Arveretten med dødsboskifte 1990 s.65.

¹⁴⁰ Lødrup, 1995 s.186ff.

¹⁴¹ Unneberg s.171.

upprättar ett testamente till förmån för barnen säkra den efterlevande sambons möjligheter att behålla det gemensamma hemmet.¹⁴²

Ett inbördes testamente faller bort vid skilsmässa eller separation enligt §66. Regeln bör kunna användas analogt på sambor.¹⁴³

En sambo måste, till skillnad från en äkta make, betala den högsta arvsskatten och det är därför viktigt att utröna vem som ägt vad även om den efterlevande sambon skall ärva allt enligt testamente. Den högsta arvsskatteklassen innebär skattefrihet på belopp upp till 100.000 norska kronor och en skattesats på 10% mellan 100.000 och 300.000 samt 30% på belopp utöver 300.000 norska kronor. En sambo kan dock enligt arveavgiftsloven §46 få arvsskatten helt eller delvis nedsatt av finansdepartementet. Vid bedömningen lägger man vikt vid samlivets varaktighet, graden av ekonomisk gemenskap och arvets art (det blir t.ex. lättare att få nedsättning om det rör sig om en bostad än om det rör sig om kontanter) och om det blir orimligt eller alltför betungande för den efterlevande sambon att erlägga full avgift.¹⁴⁴

När arvingar och/eller testamente saknas ärver norska staten. Under arbetet med den nya arveloven föreslogs en lösning liknande den svenska Allmänna arvsfonden istället för att kvarlåtenskapen skulle gå till staten, men detta fick inget gehör i justitiedepartementet. Staten kan också i Norge göra avkall på sitt arv till fördel för släktingar eller andra som stått den avlidne nära.¹⁴⁵ Det skall ha förelegat ett nära förhållande mellan den avlidne och sökanden, t.ex. genom att sökanden regelbundet varit den avlidne till hjälp, att man haft gemensamt hushåll (t.e.x. sambo) alternativt att det visas att den avlidne själv tydligt och klart har förklarat att hans önskan var att vederbörande skulle ärva. Avkall kan också göras till förmån för institutioner eller ideella organisationer när särskilda omständigheter talar för det.¹⁴⁶

3.5 Sammanfattning

Att upprätta ett testamente till förmån för sin sambo är ett sätt att trygga denne. Det är vanligt med inbördes testamenten eller (åtminstone i Danmark och Norge) att en sambo tilläggs en bo- och nyttjanderätt till t.ex. bostaden. Om det inte finns några bröstarvingar kan man utan vidare låta sambon ärva hela kvarlåtenskapen. Finns det bröstarvingar däremot gäller att testamentet inte får kränka deras tvångsarv. I Danmark och Norge är det möjligt att göra ett oåterkalleligt testamente, vilket kan vara ett bra sätt att få till stånd ett avtal med bröstarvingarna på. Oåterkalleliga testamenten är däremot inte

---

¹⁴² Lødrup, 1995 s.97.

¹⁴³ Unneberg s.150.

¹⁴⁴ Strøm Bull s.192f.

¹⁴⁵ kgl.res.15 aug 1980 §2.

¹⁴⁶ Lødrup, 1995 s.64f.

tillåtna i Sverige. En ensidig ändring eller återkallelse av ett inbördes testamente är endast giltig i Danmark och Norge om den andre sambon fått vetskap om ändringen. I Sverige är det istället så att föreskriften till förmån för den sambon som gjort en ensidig ändring kan förfalla. Om den andra sambon redan avlidit kan en ändring vara giltig beträffande den egna kvarlåtenskapen, med förbehåll för att en eventuell omtolkning av testamentet kan behövas. I Danmark har praxis fastställt att ett legat avseende bestämda föremål som inte ryms inom den disponibla kvoten helt förfaller. I Danmark och Sverige jämställs sambor med äkta makar i arvsskatteseende, medan en sambo måste betala den högsta arvsskattesatsen i Norge (dock med möjlighet till nedsättning av avgiften). I alla länderna finns det möjligheter för staten (i Sverige Allmänna arvsfonden) att avstå från arv till förmån för någon som stått den avlidne nära (t.ex. en efterlevande sambo).

4 Livförsäkringar

4.1 Allmänt om livförsäkringar

Idag är livförsäkringar mycket vanliga och försäkringssummorna utgör ofta en inte obetydlig andel av vad många efterlämnar. Livförsäkringsreglernas viktigaste uppgift är att skapa förutsättningar för tryggnad av efterlevandeförsörjning genom att det vid försäkringstagarens bortgång utbetalas ett visst belopp. En livförsäkring kan vara individuellt tecknad, men det är vanligt att man genom sitt arbete, facket eller på annat sätt ingår i en grupplivförsäkring. Försäkringstagaren kan bestämma vem som skall uppbära beloppet genom att upprätta ett förmånstagarförordnande. Detta ger särskilt sambor en möjlighet att skapa ett extra efterlevandeskydd som ett bra komplement till ett testamente. Försäkringsavtalslagen (FAL, fal) är i likhet med avtalslagen en produkt av ett nordiskt samarbete, men man får vara uppmärksam på att de olika länderna trots detta har olika lösningar på flera punkter.¹⁴⁷

4.2 Sverige

För att ett förmånstagarförordnande skall vara giltigt gäller enligt 103§ FAL att förordnandet skriftligen skall ha meddelats försäkringsgivaren eller att försäkringsgivaren (dvs försäkringsbolaget) har antecknat förordnandet i försäkringsbrevet. Det är också tillåtet att lämna in ett testamente med specificerade uppgifter om livförsäkringen och vem som är förmånstagar, men detta är ovanligt och kan också ge upphov till frågor om förordnandets fortsatta giltighet om testamentet senare återkallas. Försäkringstagarens egna anteckningar gäller inte som förmånstagarförordnande. Att formkraven är så hårda beror på att en av FAL:s viktigaste uppgifter är att säkerställa en snabb utbetalning för den efterlevandes försörjning utan att försäkringsgivaren först skall tvingas göra en omfattande utredning av vem som skall anses vara förmånstagar.¹⁴⁸ Formkravet har dock på senare år tolkats mer liberalt. I NJA 1982 s 390 hade en försäkringstagare kort före sin död skrivit en lapp där han lämnade sin syster ”min kvarlåtenskap gruppliv”. Lappen återfanns bland hans tillhörigheter och lämnades sedan till försäkringsbolaget. Eftersom avsikten tydligen hade varit att meddela bolaget om förordnandet, men att detta p.g.a. sjukdom inte hade blivit av, ansågs ett giltigt förordnande ha skett.¹⁴⁹ Ett förmånstagarförordnande kan när som helst återkallas, men det ställs samma formkrav som vid upprättandet av ett förmånstagarförordnande. Ett förmånstagarförordnande kan också göras oåterkalleligt genom ett

---

¹⁴⁷ Lødrup i Lødrup mfl, Ny försäkringsavtalelovgivning: Et fal fremover 1990 s.119, Hanseus s.15, Vindeløv mfl s.210.

¹⁴⁸ Hanseus, Livförsäkringsrätt 1986 s.67ff.

¹⁴⁹ Bengtsson, Försäkringsrätt, några huvudlinjer 1992 s.97.

meddelande om detta till förmånstagaren enligt 102§ FAL. Det ställs inga formkrav, men det ligger i förmånstagarens intresse att se till att försäkringsgivaren meddelas och att det görs en anteckning om oåterkalleligheten på försäkringsbrevet.¹⁵⁰ Ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande får inte återkallas eller ändras så att det kränker förmånstagarens rätt enligt 108 § 2 st FAL.¹⁵¹

Själva angivandet av förmånstagare kan ske på olika sätt, antingen genom att en viss person namnges, eller genom att använda uttryck som ”make”, ”sambo”, ”arvingar” m.m. I grupplivförsäkringar är standardförordnanden som intagits i försäkringsvillkoren mycket vanliga, men hindrar inte individuella förordnanden. Ett sådant standardförordnande gäller på samma sätt som ett individuellt förordnande.¹⁵² Vem som är förmånstagare enligt standardvillkoren varierar en del. För tjänstegrupplivförsäkringar gäller att sambo är förmånstagare (ibland med vissa förbehåll) för alla *utom* privatanställda tjänstemän.¹⁵³ Om sambo inte ingår i standardvillkoren krävs att försäkringstagaren upprättar ett förmånstagarförordnande till förmån för sambon. HD har i NJA 1994 s. 712 I och II prövat om ett standardvillkor med innebörden att förmånstagare kan vara sambo som ”försäkringsgivaren tillerkänt förmånstagar rätt” är ett oskäligt villkor p.g.a. ensidighet enligt 36§ AvtL, men kommit till slutsatsen att det inte är det bl.a. med motiveringen att försäkringstagaren alltid själv har möjlighet att särskilt anmäla sin sambo och därmed kan försäkringstagaren förhindra att försäkringsgivaren utövar sin beslutanderätt.¹⁵⁴ Uttrycket ”medförsäkrad” (normalt make eller sambo) används inom tjänstegrupplivförsäkringen och innebär att försäkringsbeloppet utbetalas såväl vid arbetstagarens död som vid den medförsäkrades död. Även inom privat grupplivförsäkring används något felaktigt beteckningen ”medförsäkrad” om gruppmedlemmens make/sambo, men i dessa fall har maken/sambon en egen försäkring på sitt liv.¹⁵⁵

Om ”make” angetts som förmånstagare upphör förordnandet enligt 105§ FAL att gälla vid äktenskapsskillnad och även om sambor inte nämns i lagtexten kan det vara naturligt att förmånstagarförordnandet skall förfalla om samboförhållandet upphört.¹⁵⁶ Det är dock viktigt att vara uppmärksam på att när det rör sig om ett *namngivet* förordnande överhuvudtaget kommer förordnandet normalt att fortsätta att avse den namngivne förmånstagaren till dess att ändring anmälts, om inte särskilda omständigheter talar emot (t.ex. att det klargörs att avsikten vid tecknandet av försäkringen varit att förordnandet skulle upphöra att gälla vid samlivsuppbrott).¹⁵⁷ Detta kan orsaka problem, särskilt när det gäller grupplivförsäkringar. I ett fall (som aldrig gick så långt

---

¹⁵⁰ Hanseus s.70f.

¹⁵¹ Hanseus s.73.

¹⁵² Hanseus s.63.

¹⁵³ Rosell, Vår Bostad 1/2000.

¹⁵⁴ Agell, 1996 s.108.

¹⁵⁵ Hanseus s.35.

¹⁵⁶ Agell, 1996 s.107.

¹⁵⁷ Hanseus s.79ff.

som till domstol) hade en man i unga år satt in sin dåvarande flickvän som förmånstagare till en grupplivförsäkring. Förhållandet med flickvännen var kortvarigt och han gifte sig senare med en annan kvinna. Varje år fick mannen ett årsbesked från försäkringsbolaget, men i detta angavs aldrig vem som var förmånstagare och själv hade han glömt hela saken. Först vid hans bortgång uppdagades det hela. Änkan fick till slut rätt till livförsäkringsbeloppet, men ursprungligen menade försäkringsbolaget att förmånstagarförordnandet gällde. Den f.d. flickvännen ansåg sig också ha rätten på sin sida trots att hon inte haft någon kontakt med mannen på 30 år. Det fanns inga bestämmelser om att försäkringsbolagen skulle ha en påminnelseplikt och bara ett av de bolag man som arbetstagare automatiskt får en grupplivförsäkring hos skickade ut sådana med jämna mellanrum.¹⁵⁸ Till stor del p.g.a. av det ovan nämnda och andra liknande fall har nu Finansinspektionen ändrat i sina föreskrifter och numera gäller enligt FFFS 2000:12 §13 att försäkringsbolaget under avtalets löptid årligen skall lämna information om att försäkringen kan behöva ses över t.ex. beträffande förmånstagare.

Om förmånstagare för ovanlighetens skull saknas, ingår det utfallande beloppet helt enkelt i dödsboet. Om förmånstagare finns skall utbetalningen däremot ske direkt till denne eftersom förmånstagaren i detta fall är försäkringsgivarens motpart.¹⁵⁹ I 105§ FAL finner man en tolkningsregel som säger att om ”make” angetts som förmånstagare, gäller det den som den avlidne var gift med vid sin bortgång. Även här vore det naturligt att samma sak gäller om ”sambo” angetts som förmånstagare. Är ”arvingar” angivna som förmånstagare gäller detta normalt endast arvingar enligt lag och inte både legala arvingar och arvingar genom testamente som i Norge och Danmark (se nedan). Enligt HD:s praxis är det försäkringstagarens avsikt då försäkringen *tecknades* som är avgörande. I ett fall, NJA 1976 s.24, hade en man tecknat en försäkring år 1967 och då angett ”maka” eller ”arvingar” som förmånstagare. I ett testamente från år 1970 hade mannen föreskrivit att hans sambo skulle ärva tillgångarna inklusive utfallande försäkringsbelopp. Samboförhållandet hade inletts redan år 1963 och HD ansåg att det inte var klargjort att mannen vid tecknandet av försäkringen avsett att sambon skulle vara förmånstagare. Det hade alltså här krävts ett ingivande av testamentet till försäkringsbolaget eller en ändring av förmånstagarförordnandet. Mannens dotter var den enda legala arvingen och beloppet utbetalades därför till henne. Utgången blev däremot den motsatta i ett annat fall, NJA 1996 s. 652. En kvinna hade som förmånstagare angett i första hand make och i andra hand den försäkrades arvingar. Då kvinnan dog saknades både make och legala arvingar, men kvinnans kusinbarn hade blivit insatta i hennes testamente. Allmänna arvsfonden krävde att få försäkringsbeloppet utbetalt till sig som ende arvinge. HD uttalade att det krävs ”klara belägg” för att en försäkringstagare med arvingar avsett också universella testamentstagare och

---

¹⁵⁸ Rosell, Vår Bostad 1/2000.

¹⁵⁹ Hanseus s.120.

inte bara arvingar enligt lag. I just det aktuella fallet fann HD att kvinnan vid tecknandet avsett att försäkringsbeloppet skulle tillfalla testamentstagarna.¹⁶⁰

I samband med att Äktenskapsbalken infördes ändrades också reglerna om livförsäkringar. Enligt de gamla reglerna hade det betydelse om ett förmånstagarförordnande var återkalleligt eller oåterkalleligt. Tidigare gällde nämligen enligt 104§ FAL att ett återkalleligt förmånstagarförordnande skulle behandlas som om det tillhörde boet vid beräkningen av bl.a. laglotterna. Detta har nu slopats och ett förmånstagarförordnande skall gå vid sidan av boutredningen. Försäkringsbeloppet står alltså helt utanför kvarlåtenskapen och kan inte krävas som del av laglotten (med vissa möjligheter till jämkning, se nedan).¹⁶¹ Den nya 104§ FAL ger istället möjligheter till jämkning av förordnandet, om förordnandet leder till oskäliga resultat mot en bröstarvinge. Vid jämkningen tas framförallt hänsyn till skälen bakom förmånstagarförordnandet samt förmånstagarens och arvingens ekonomiska förhållanden. Utfallet av arv kan också vara en omständighet som skall tas med i beräkningen.¹⁶² Enligt departementschefens uttalande i förarbetena skall stor vikt fästas vid de ekonomiska förhållandena och jämkning bara få förekomma i rena undantagsfall. Inte annat än i ganska särpräglade fall skall jämkning kunna göras utan att den som begär jämkning behöver ekonomiskt stöd. Men detta skall vägas mot övriga omständigheter och alldeles särskilt skälen för förordnandet.¹⁶³

I stället för att sätta in en förmånstagarare är det enligt 97 § FAL också möjligt att teckna en försäkring på någon annans liv, varvid utbetalningen sker till försäkringstagaren. Om t.ex. ett sambopar har tecknat var sin försäkring på varandras liv, undgår den efterlevande sambon helt att skatta för försäkringsbeloppet, eftersom det är den efterlevande själv som är ägare av försäkringen. Istället kan hela det utfallande beloppet användas till t.ex. inlösen av arvingarna.¹⁶⁴

4.3 Danmark

Också i Danmark ställs vissa formkrav för att ett förmånstagarförordnande skall vara giltigt. Enligt 103§ Forsikringsaftaleloven¹⁶⁵ skall förordnandet skriftligen meddelas bolaget eller noteras av försäkringsbolaget på försäkringsbrevet. Det är försäkringsbolagets skyldighet att kontrollera att formkraven är uppfyllda och de bör vid tecknandet av en försäkring också se till att försäkringstagaren får möjlighet till att ta ställning till vem som skall

---

¹⁶⁰ Grauers s.211f.

¹⁶¹ Grauers s.210f.

¹⁶² Grauers s.212ff.

¹⁶³ prop.1986/87:86 s.104f.

¹⁶⁴ Hanseus s. 15f,127.

¹⁶⁵ förkortas FAL även i Danmark. I detta avsnitt avses därför den danska FAL när det anges ”FAL”.

vara förmånstagare.¹⁶⁶ Det ställs samma formkrav vid återkallande av ett förmånstagarförordnande som vid ett insättande och återkallandet måste ha meddelats försäkringsbolaget före dödsfallet. Ett förmånstagarförordnande kan inte heller giltigt återkallas genom ett testamente, utom om försäkringsbolaget samtidigt blir skriftligen underrättat, t.ex. genom att testamentet skickas in till bolaget.¹⁶⁷ I rättspraxis har ett insättande av eller en återkallelse av en förmånstagare i en nödsituation utan att formkraven kunnat uppfyllas ändå blivit godkänt, på samma sätt som ett nödtestamente. Det ledande rättsfallet är UfR 1977/118, där försäkringstagaren omedelbart före sitt självmord skrev ett avskedsbrev och i detta ändrade sina förmånstagarförordnanden. Det lades vikt vid att brevet hittades omedelbart efter den försäkrades död, i hans fysiska närhet och av en person (polisen) som inte själv hade något ekonomiskt intresse i saken *och* att det rörde sig om en nödsituation.¹⁶⁸ I ett annat fall, UfR 2000.709, var en ändring av ett förmånstagarförordnande däremot inte giltig. Ett sambopar hade insatt varandra i ett inbördes testamente och samtidigt hade mannen brevledes bett sin advokat att ordna så att sambon blev insatt som förmånstagare till hans försäkringar. Mannen dog några dagar senare och domstolen fann att brevet inte var en giltig ändring av förmånstagarförordnandet.

En försäkringstagare kan göra sitt förmånstagarförordnande oåterkalleligt utan några särskilda formkrav. Det räcker med att förmånstagaren har fått ett löfte om oåterkallelighet och försäkringsbolaget behöver inte få något skriftligt meddelande eller notera detta i försäkringsbrevet, men det kan vara lämpligt ur bevissynpunkt. Ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande kan inte återkallas enligt FAL 108§ 2st.¹⁶⁹

Förmånstagare kan utses på samma sätt som i Sverige antingen genom att försäkringstagaren upprättar ett förmånstagarförordnande till en viss, namngiven person eller genom att använda uttryck som t.ex. ”arvingar”. Det är också vanligt att standardvillkor i grupplivförsäkringar anvisar ”naermeste pårørende”, dvs de närmaste anhöriga, som förmånstagare. Enligt FAL 105§ är närmaste anhörig först och främst efterlevande make, därefter bröstarvingar och till sist övriga arvingar – varav i första hand sådana som insatts i testamente, annars arvingarna i 2:a och 3:e parentelen. Detta gör att försäkringsbolaget är skyldigt att undersöka om testamente finns. Reglerna är praktiska i och med att det alltid finns en mottagare av försäkringssumman och leder i många familjeförhållanden till rimliga resultat, men situationen blir en annan om man lever i ett samboförhållande.¹⁷⁰ Normalt räknas nämligen inte en sambo till kretsen av närmaste anhöriga, men försäkringstagaren kan genom att upprätta ett testamente som gör sambon till arvinge åstadkomma att denne räknas som närmaste anhörig. Testamentsarvingar går som nämnts före andra arvingar (med undantag för

---

¹⁶⁶ Lyngsø Dansk Forsikringsret 1987 s.407.

¹⁶⁷ Munksgaard Nielsen s.132.

¹⁶⁸ Lyngsø s.408.

¹⁶⁹ Lyngsø s.417.

¹⁷⁰ Munksgaard Nielsen s.145ff.

bröstarvingar). Har försäkringstagaren efterlämnat bröstarvingar krävs ett namngivet insättande av sambon som förmånstagare.¹⁷¹ Det kan dock inte uteslutas att en sambo kan överbevisa en domstol om att den avlidne avsett att sambon skulle betraktas som ”närmast anhörig”, till exempel genom att det i testamente föreskrivs att försäkringssumman skall tillfalla den efterlevande sambon. I rättsfallet U 1978.979 (VLD) ansågs det vara bevisat att det *vid tecknandet* av en gemensam livförsäkring, som visserligen angav ”närmaste anhörig” som förmånstagare, var klart uttalat att kvinnan och mannen skulle insättas som förmånstagare till varandra. Under dessa omständigheter var kvinnan att anse som ”närmaste anhörig” och försäkringssumman tillföll därför henne vid mannens bortgång.¹⁷² Med den starka ökningen av antalet samboförhållanden är det enligt Munksgaard Nielsen lämpligt att bolagen visar en viss återhållsamhet med användandet av FAL’s tolkningsregler mot en sambos bestridande.¹⁷³

Ett förmånstagarförordnande, oåterkalleligt eller ej, kan dock bortfalla på grund av bristande förutsättningar. De vanligaste bristande förutsättningarna är när ett förhållande både inom och utom äktenskapet upphör. I FAL 105§ 2st finns också en tolkningsregel till hjälp, som säger att med make menas den som den avlidne var gift med vid sin död, men vid tolkning av förmånstagarförordnanden läggs den avgörande vikten vid vad som kan antas ha varit den avlidnes vilja.¹⁷⁴ Om en förmånstagare har försäkringsbrevet i sin ägo även efter en skilsmässa/separation, talar detta för att förmånstagarförordnandet skall fortsätta att gälla. När det gäller namngivna förmånstagarförordnanden visar rättspraxis att det hela beror på en konkret domstolsbedömning av just det särskilda fallet och den fortsatta giltigheten av ett namngivet förmånstagarförordnande är inte försäkringsbolagets uppgift att avgöra.¹⁷⁵ Enligt Munksgaard Nielsen bör domstolen ta sin utgångspunkt i att ett förmånstagarförordnande till en namngiven person består, men kan försäkringstagarens arvingar visa att försörjningsbehovet för förmånstagaren fallit bort p.g.a. samlivets upphörande kan också förordnandet falla bort.¹⁷⁶ I rättsfallet U 1982:195 bestod ett förmånstagarförordnande till namngiven maka trots att makarna separerat med hänvisning till att mannen varit i kontakt med försäkringsbolaget *efter* separationen utan att ändra förordnandet samt att förhållandet mellan makarna varit bra även efter separationen. I fallet U 1986.584, som gällde sambor, blev utgången däremot den motsatta. Motiveringen var bl.a. att det visats att paret definitivt hade brutit kontakten med varandra och förmånstagarförordnandet föll därför bort p.g.a. bristande förutsättningar.

---

¹⁷¹ Munksgaard Nielsen s.63.

¹⁷² Lyngsø s.414.

¹⁷³ Munksgaard Nielsen s.144.

¹⁷⁴ Munksgaard Nielsen s.11, Lyngsø s.411.

¹⁷⁵ Munksgaard Nielsen s.135f.

¹⁷⁶ Munksgaard Nielsen s.221, fotnot 213.

Utbetalning av en livförsäkring skall enligt FAL 104§ 1st ske till dödsboet, om det inte finns något förmånstagarförordnande.¹⁷⁷ Om förmånstagarförordnande finns gäller en presumtion för att försäkringssumman skall utbetalas till förmånstagaren. Så länge det inte inkommit någon protest till försäkringsbolaget, är bolaget berättigat att betala ut försäkringssumman till den insatte förmånstagaren, när denne är legitimerad. Om arvingar eller andra protesterar mot detta, skall försäkringsbolaget självständigt värdera om det finns någon grund i protesten. Om det är försäkringstagarens tvångsarvingar som protesterar, skall försäkringsbolaget hålla inne 2/3 av försäkringssumman tills frågan om vem som är berättigad är utredd.¹⁷⁸ En eventuell konflikt mellan tvångsarvingar och förmånstagare har lösts i FAL 104§ 2st. Ett återkalleligt förmånstagarförordnande kan angripas av tvångsarvingarna när förmånstagaren själv inte tillhör skaran av tvångsarvingar. Anledningen till detta är att man ansett att tvångsarvingarna skall kunna angripa förordnandet om det krävs för att de skall få ut sitt tvångsarv. Värdet av försäkringen skall nämligen läggas ihop med det övriga i boet innan arvingarnas tvångsarv räknas ut.¹⁷⁹ Har förmånstagarförordnandet däremot gjorts oåterkalleligt kan det inte angripas och skall inte tas hänsyn till vid arvsberäkningen. Bakgrunden till att oåterkalleliga förmånstagarförordnanden inte kan angripas är den allmänna avtalsrättsliga principen om att löften skall hållas. Det är därför bättre att göra ett förmånstagarförordnande till en sambo oåterkalleligt, men detta kan naturligtvis vara en olägenhet om samboförhållandet skulle upphöra.¹⁸⁰ Tvångsarvingarna har dock rätt att stoppa utbetalningen även om förmånstagarförordnandet har gjorts oåterkalleligt; frågan skall alltid utredas först.¹⁸¹

Att teckna en korslivförsäkring är ett bättre alternativ. En korslivförsäkring innebär att samborna tecknar var sin försäkring på den andres liv. Teckning av försäkring på annans liv kräver samtycke. Fördelen med korslivförsäkringar är att dessa inte ingår i boet, eftersom den det är den *efterlevande* sambon som så att säga äger försäkringen och har betalat premierna. Därmed utgår ingen arvsskatt och arvingarna kan inte angripa den efterlevande sambons rätt. Detta gör denna försäkringsform särskilt väl lämpad för att trygga en efterlevande sambo. Medlen kan användas till att finansiera ett övertagande av t.ex. den gemensamma bostaden, under förutsättning att en överenskommelse kan uppnås med barnen. En billigare variant av korslivförsäkringen är tecknandet av en (1) försäkring men på bådas liv, så att utbetalningen av försäkringssumman sker när den första av samborna avlider. Här ingår halva försäkringen i boet och skall arvsbeskattas och det är möjligt för arvingarna att angripa den, men alltså endast den del som ”ägdes” av den avlidne sambon.¹⁸²

---

¹⁷⁷ Munksgaard Nielsen s.129.

¹⁷⁸ Munksgaard Nielsen s.130f.

¹⁷⁹ Munksgaard Nielsen s.138f.

¹⁸⁰ Munksgaard Nielsen s.139.

¹⁸¹ Munksgaard Nielsen s.130f.

¹⁸² Vindeløv mfl s.208f.

4.4 Norge

Liksom i Sverige och Danmark står det vid individuellt tecknade livförsäkringar försäkringstagaren fritt att utse en förmånstagare, men det finns skillnader i de formkrav som ställs. Upprättande eller återkallande av ett förmånstagarförordnande sker enligt fal 15-3 som regel genom skriftligt meddelande till försäkringsbolaget, men ett förordnande kan också göras muntligt i samband med tecknandet av försäkringen. Det kan uppstå frågor kring vad som skall anses vara i samband med tecknandet av försäkringen, men det naturliga är att dra en gräns vid själva utfärdandet av försäkringsbrevet. Upprättandet eller återkallandet kan dessutom fullt giltigt göras i ett testamente under förutsättning att förmånstagarförordnandet eller återkallelsen tydligt anges i testamentet. Försäkringsbolaget behöver inte ens få vetskap om ändringen! Det är det sista förordnandet som gäller.¹⁸³ Ett förmånstagarförordnande kan alltid återkallas om inte försäkringstagaren själv har av sagt sig denna rätt enligt fal §15-2. I så fall är förmånstagarförordnandet oåterkalleligt.

Vid *obligatoriska* kollektiva grupplivförsäkringar genom arbetet eller en förening kan föreningen eller kollektivavtalet fastställa vem som skall erhålla försäkringsbeloppet enligt fal 19§-11 och den enskilde individen kan dessutom utestängas från möjligheten att själv utse förmånstagare enligt fal §19-2, vilket inte är helt ovanligt. Om sambor ingår som förmånstagare enligt villkoren eller inte varierar. Ett vanligt krav är att sambor ska vara folkbokförda på samma adress om de inte har gemensamma barn. Det ovanstående gäller endast vid obligatoriska grupplivförsäkringar. Rör det sig om en s.k. anslutningsförsäkring, där den enskilde arbetstagaren eller föreningsmedlemmen själv anmäler sig, eller en privat livförsäkring har den enskilde också full möjlighet att utse förmånstagare.¹⁸⁴

Lagen har ingen regel om vad som skall ske vid ett förhållandes upplösning. Det är upp till försäkringstagaren själv att återkalla förordnandet, om det inte redan vid upprättandet av förmånstagarförordnandet har föreskrivits vad som skall ske vid en separation.¹⁸⁵

Saknas förmånstagarförordnande utgår beloppet enligt fal 15-1 i första hand till make under förutsättning att det inte pågår mål om äktenskapsskillnad. I andra hand utgår beloppet till arvingar enligt lag eller testamente, vilket också kan innebära en sambo om denne är testamentsarvinge, men då endast till den del som inte kränker ev. tvångsarv. För att en efterlevande sambo ska kunna få hela försäkringsbeloppet utan hinder av tvångsarvsreglerna krävs ett förmånstagarförordnande.¹⁸⁶ Om det finns ett förmånstagarförordnande skall utbetalningen ske till förmånstagaren. Tidigare krävdes, precis som i

---

¹⁸³ Strøm Bull s.187.

¹⁸⁴ Strøm Bull s.190, NOU 1999:25 Vedlegg I p.6.3.3.

¹⁸⁵ NOU 1999:25 Vedlegg I p.6.3.2.

¹⁸⁶ Strøm Bull s.186.

Danmark, att ett förmånstagarförordnande var oåterkalleligt för att hindra bröstarvingarna från att angripa utbetalningen för att få ut sitt tvångsarv, men sedan tillkomsten av den nya fal 1989 är även ett återkalleligt förmånstagarförordnande oangripbart. I den gamla fal byggde livförsäkringen på en arvsrättslig modell i det att förmånstagaren ansågs ha fått försäkringssumman genom testamente, varvid de vanliga arvsrättsliga reglerna gällde.¹⁸⁷ Under arbetet med den nya lagen kom kommittén fram till att det fanns starka skäl att frångå ”arvsmodellen” när det gällde försäkringar. Majoriteten motiverade detta med att försäkringstagaren själv skall ha frihet att välja ut vem som skall ha rätt till försäkringssumman och att försäkringar har en helt speciell karaktär i förhållande till annan egendom. Försäkringstagaren har inte heller personligen någon nytta av försäkringen och bakgrunden till att livförsäkringar tecknas är vanligtvis att täcka akuta behov som uppstår vid dödsfallet. Därför ansågs det vara viktigt att försäkringsbeloppet tillfaller den som har det största behovet, vilket försäkringstagaren själv är den bäste att avgöra. Utbetalningen bör också ske så snabbt som möjligt – vilket ett tydligt förmånstagarförordnande möjliggör.¹⁸⁸ Fördelen med att ett förmånstagarförordnande inte längre behöver vara oåterkalleligt för att vara oangripbart är att det kan återkallas om samlivet skulle upphöra. Detta kan dock leda till en viss osäkerhet för förmånstagaren, men inget hindrar att samborna avtalar att en återkallelse endast är giltig om förmånstagaren fått vetskap om ändringen.¹⁸⁹

Bröstarvingarna har dock möjlighet att få till stånd en jämkning av ett förmånstagarförordnande. Ett förmånstagarförordnande kan jämkas enligt fal §15-6 om det ter sig klart oskäligt mot barn som varit beroende av den avlidne för sin försörjning. Vid bedömningen vägs faktorer som motivet till förmånstagarförordnandet och bröstarvingens behov in. Villkoren tolkas dock mycket strikt. Enligt förarbetena är regeln bara avsedd som en absolut nödlösning om resultatet annars hade tätt sig alltför stötande.¹⁹⁰

Det är också i Norge möjligt att teckna var sin försäkring på varandras liv eller en (1) försäkring på två liv. Är försäkringen tecknad på bådas liv utbetalas beloppet till den efterlevande sambon vid den först avlidnes död och därefter är den efterlevande sambon oförsäkrad.¹⁹¹ Försäkringar på varandras liv fortsätter liksom ett förmånstagarförordnande att löpa även efter samboendets upphörande och det kan därför vara lämpligt att redan vid tecknandet av försäkringen komma överens om att försäkringarna skall flyttas över på varandra vid en ev. separation.¹⁹² Om försäkringen är tecknad på den

---

¹⁸⁷ Lødrup, 1990 s.118ff.

¹⁸⁸ NOU 1983:56 s. 109ff.

¹⁸⁹ Strøm Bull s.187.

¹⁹⁰ NOU 1983:56 s.127. Se även Lødrup, 1990 s.120..

¹⁹¹ Strøm Bull s.189.

¹⁹² Trygve Bergsåker Ektefeller og samboere – en gjensidig sikring gjennom livsforsikring Juristkontakt 5/1989 s.244. Se även Strøm Bull s.189.

andres liv är den efterlevande sambon själv ägare till försäkringen och någon skatt utgår då inte.¹⁹³

4.5 Sammanfattning

Livförsäkringar är idag vanligt förekommande och ger en bra möjlighet att trygga sin sambo. I Sverige är det idag ganska vanligt att sambo automatiskt är förmånstagare genom villkoren till försäkringen, men annars krävs att försäkringstagaren själv utser sambon som förmånstagare. I Danmark och Norge är det inte lika vanligt att sambor ingår i standardvillkoren och det krävs därför oftast att ett förmånstagarförordnande görs till förmån för sambon. I Sverige och Norge förfaller inte ett namngivet förmånstagarförordnande automatiskt vid samlivets upphörande, vilket i Sverige föranlett nya regler om årlig påminnelseplikt för försäkringsbolagen. I Danmark görs en domstolsbedömning och om förordnandet förfaller eller ej varierar från fall till fall.

I Danmark kan bröstarvingarna angripa ett återkalleligt förmånstagarförordnande om det krävs för att de ska få ut sitt tvångsarv, men i Sverige och Norge är alla förmånstagarförordnanden skyddade. Det finns dock möjlighet till jämkning i extrema fall, om resultatet skulle bli oskäligt mot bröstarvingar som varit beroende av den avlidne för sin försörjning.

Det är också möjligt att teckna en s.k. korslivförsäkring, vilket innebär att samborna tecknar försäkringen på den andres liv. En sådan går aldrig att angripa på något sätt, eftersom det är den efterlevande sambon som har betalat premierna och därmed är ägare till försäkringen.

---

¹⁹³ Strøm Bull s.189.

5 BEHÖVS FÖRÄNDRINGAR?

5.1 Lagförslag och utredningar

I Sverige gavs familjelagssakkunniga redan år 1969 direktiv angående frågan om hur lagstiftningen skulle ställa sig till äktenskapsliknande samlevnad. I direktiven uttalade justitieministern att äktenskapet borde vara det centrala inom familjerätten men att framtida lagstiftning skulle utformas så att inte onödiga problem uppstod för sambofamiljer, dvs att den skulle vara *neutral*. I praktiken har det dock ställts upp olika krav för att sambor skall jämföras med gifta, beroende på vilken lagstiftning man tittar på. En vanlig variant i t.ex. skatterätten är att sambor ska ha eller ha haft barn tillsammans alternativt tidigare varit gifta med varandra.¹⁹⁴ I förarbetena till SamboL betonades att de som vill uppnå äktenskapliga rättsverkningar får ingå äktenskap alternativt upprätta avtal, testamente och/eller teckna försäkringar. Däremot ansågs att lagstiftningen borde inriktas på att skydda den svagare parten, när det finns ett särskilt behov av det, utan att för den skull skapa ett äktenskap ”av lägre dignitet”.¹⁹⁵

Nyligen tillsattes en kommitté som bl.a. fick i uppdrag att utreda om huvudsyftet med lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem hade uppnåtts. Huvudsyftet med lagen när den tillkom var att den svagare parten skulle få ett visst minimiskydd vid ett samboförhållandes upplösning. Utredningen blev klar år 1999 (SOU 1999:104) och konklusionen blev att huvudsyftet *inte* helt blivit uppfyllt. Flera mindre förändringar föreslogs också, men har ännu ej införts.¹⁹⁶

- Kommittén ansåg att lagrubriceringen behövde ändras till ”sambolagen” då detta är det namn som blivit etablerat både bland verksamma jurister och allmänheten samt att informationen om lagen måste förbättras. Vidare föreslogs att den egendom som omfattas av sambolagen skulle ges benämningen ”samborättsgods”, p.g.a. behovet av ett begrepp som anger vilken egendom som i framtiden kan bli föremål för bodelning.¹⁹⁷
- När det gäller *vilken* egendom som skall omfattas av lagen kom kommittén fram till att även ett motordrivet fortkäffningsmedel (bil samt t.ex. båt eller skoter i vissa delar av landet) bör omfattas. En bil har oftast lika stor betydelse för det gemensamma hushållet som bostaden och bohaget. Den används för inköp, transport till och från skola, dagis, arbete mm. På samma sätt som beträffande bostad och bohag skulle en bil endast ingå i samborättsgodset under förutsättning att den förvärvats för gemensamt begagnande, men inte då den används huvudsakligen för fritidsändamål.¹⁹⁸

---

¹⁹⁴ Agell, 1998 s222-225.

¹⁹⁵ prop. 1986/87:1 s.40f.

¹⁹⁶ SOU 1999:104 s.19.

¹⁹⁷ SOU 1999:104 s.19-21,198.

¹⁹⁸ SOU 1999:104 s.21,200.

- Kommittén föreslog också ett förtydligande i lagen om vad doktrinen fastställt angående egendom som den ena parten förvärvat i gåva, genom arv eller testamente med föreskrift om att egendomen skall vara enskild (se ovan under *Sverige Förordnande genom testamente*), dvs. att sådan egendom inte skall omfattas av samborätten. Tveksamhet råder idag också beträffande möjligheten för sambor att träffa avtal enligt lagens 5§ om att endast viss egendom skall ingå i en ev. bodelning. Ett förtydligande av att också partiella avtal är möjliga önskades. Ovissheten om detta är möjligt föranleder många advokater att råda sina klienter till att avstå från partiella avtal. Kommittén ville också ha ett förtydligande i lagtexten om att lilla basbeloppsregeln *inte* skall gå att tillämpa om en sambo avlidit först efter det att parterna separerat men innan bodelning ägt rum.¹⁹⁹
- Kommittén övervägde också möjligheten att av praktiska skäl också upplösa samäganderätt till egendom som inte omfattas av sambolagen i samband med bodelningen. Då detta kräver ingripande förändringar av bl.a. bodelningsregler och samäganderättslagen ansåg man att detta definitivt borde utredas, men i en annan ordning än av kommittén. Det skulle vara en stor fördel för parterna om de kunde klara ut sina mellanhavanden vid ett och samma tillfälle, särskilt med tanke på att samäganderättslagen från 1904 med dess komplicerade metoder för upplösning fortfarande gäller.²⁰⁰

Slutligen hade kommittén den uppfattningen att sambandet mellan vad som skall anses vara gemensamt uppbyggt och vad som skall delas var väl avvägt i SamboL.²⁰¹

I Danmark kom den danske justitieministern år 1968 med ett förslag till förändringar av aegteskabsloven med utgångspunkt i fem utredningar som Äktenskapskommittén lämnat under tiden 1961-1968. Lagförslaget ändamål var att skydda den svagare parten och eventuella barn i fast etablerade samboförhållanden genom att båda eller en av samborna skulle kunna kräva att samboendet blev erkänt av myndigheterna efter tre års samboende. Det skulle läggas vikt vid om man hade gemensamma barn, gemensamt hushåll eller om en av parterna bidragit till försörjningen av den andre och dennes ev. barn. Detta erkännande av samboendet skulle innebära att samma rättsverkningar inträdde som vid ingående av äktenskap. Förslaget antogs aldrig; kritikerna menade bl.a. att det rörde sig om ett slags tvångsäktenskap.

1969 tillsattes en ny Äktenskapskommitté som under åren 1971-1983 avgav flera betänkanden, varav några helt eller delvis behandlade ogifta sambors förhållanden. I betänkande 8 (nr 915/1980) om "Samboende utan äktenskap I" sammanfattade kommittén sina huvudsynpunkter på behovet av förändringar. Äktenskapet ansågs vara den bästa rättsliga ramen för att trygga en familj känslomässigt och ekonomiskt. Genom att avlägsna de rättsliga fördelar som

¹⁹⁹ SOU 1999:104 s.22,196,206,232.

²⁰⁰ SOU 1999:104 s.21f,202.

²⁰¹ SOU 1999:104 s.197.

samboende utan äktenskap kunde ge skulle äktenskapet bli en mer attraktiv samlivsform och därigenom skulle antalet ogifta sambor sjunka. Kommittén ansåg också att en särskild och övergripande lagstiftning för sambor var olämplig, då det kunde leda till ett andra klassens äktenskap. Dessutom menade kommittén att det inte var möjligt att lagstifta om sambor då deras förhållanden är så olika. Däremot fann kommittén att det trots allt fanns behov av lagstiftning inom vissa enskilda områden för att skydda en svagare part, bl.a. lättnader i arvsskatten (infördes 1989) och rätt att överta hyreslägenhet (infördes 1982). Det framlades också förslag om en allmän skälighetsregel vid upplösning av ett samboförhållande beträffande den gemensamma förmögenheten, varvid hänsyn skulle tas till samboendets varaktighet, parternas ekonomiska förhållanden och ev. hemarbete. Detta har däremot inte införts.²⁰²

I Danmark håller man just nu att se över hela arvsrätten, sedan det framkommit mycket kritik om att det nuvarande systemet är föråldrat och inte längre stämmer med hur samhället och familjemönstren samt familjernas önskemål ser ut. Flera förslag²⁰³ har upprepade gånger de senaste åren framförts i den danska riksdagen (folkettinget) om sambors situation, vilket lett till att justitieministern nu har tillsatt en utredning som skall se över inte bara sambors arvsrättsliga situation, utan hela arvsrätten. Enligt det mandat kommittén har fått skall den bl.a. undersöka behovet av att stärka rättställningen för efterlevande sambor.²⁰⁴ Det har ännu inte framställts några lagförslag eller lämnats några delbetänkanden från kommittén. Justitieministern (Frank Jensen) lät professor Finn Taksøe-Jensen göra en sammanställning av det rådande rättsläget och behovet av förändringar som underlag för utredningen. Detta resulterade i ”Redegørelse om behovet for ændringer af arveloven.” Här följer ett sammandrag av redogørelsen:

År 1988 gjordes en undersökning av hur de testamenten som upprättats under år 1987 såg ut. Undersökningen visade att arvslagen på det stora hela fungerade bra beträffande ensamstående med eller utan barn och för gifta utan barn, men att situationen var otillfredsställande när det gällde gifta med barn och sambor med eller utan barn. Behandlingen av materialet rörande 1987-års testamenten visade att när det gällde sambors testamenten önskade nästan samtliga att den efterlevande sambon skulle överta hela den först avlidnes kvarlåtenskap, vilket alltså inte är möjligt att åstadkomma ens genom testamente, om det finns barn. En del av dessa testamenten var därför ogiltiga, vilket senare blev bekräftat i en stickprovsundersökning som gjordes vid Köpenhamns Universitet år 1999 gällande testamenten som upprättats under januari 1999. Behovet av att ändra arvsrätten har bekräftats vid flera tillfällen av praktiker på fältet; på senare tid t.ex. av advokat Stefan von Fintel som i Berlingske Tidende, den 12 januari år 2000 uttalade att : ”Arveloven

---

²⁰² Vindeløv mfl s.25f.

²⁰³ se t.ex. 1998-99- B96 Forslag till folketingsbeslutning om ligestilling af ugifte samlevende med aegtefaeller og registrerede partners i arveretlig henseende.

²⁰⁴ Kommissorium for Udvalg til revision af arveloven og lov om skifte af faellesboer, Retsudvalget, Alm. Del – bilag 3. Tillsattes november år 2000. www.folketinget.dk 30/3 kl.15.00

är överhuvudtaget inte anpassad till unga människors sätt att leva tillsammans på. Det krävs ett övermått av dokument, testamenten och förmånstagarförordnanden till livförsäkringar". Hos sambor och t.o.m. en del av deras juridiska rådgivare (vilket bekräftades av notarie Ilse Greby i Köpenhamn²⁰⁵) förelåg ofta den missuppfattningen att efterlevande sambor kan få sitta kvar i boet under sin återstående livstid eller har arvsrätt efter varandra när de levt tillsammans i minst 2 år (istället är det så att arvsskatten blir lägre om man bott ihop i minst två år!). Antalet testamenten som upprättas av sambor har ökat avsevärt; mycket p.g.a. att folk i allmänhet genom massmedial uppmärksamhet kring problemen och genom föredragsverksamhet fått upp ögonen för att det kan behövas. Arvslagens regler om fördelning av arv stämmer alltså inte längre med de typiska önskemålen hos närmare hälften av den vuxna befolkningen. Reglerna kolliderar bl.a. med sambors önskan att det som de ofta varit två om att samla ihop också skall gå i arv till den andre, för att det gemensamma hemmet skall kunna bestå – vilket också gynnar hemmavarande barn. Att det förekommer ett mindre antal samboförhållanden, i huvudsak äldre änkor eller änkemän, där man oftast vill att mannens barn skall ärva mannen och kvinnans barn skall ärva kvinnan, kan man ta i beaktande vid en eventuell ny reglering. På 70-talet var den officiella familjepolitiken att sambor inte skulle likställas med gifta, så att man därigenom åstadkom ett slags andra klassens äktenskap. Man ville se tiden an för att kunna avgöra om samboendet var ett modedefenomen. Nu har antalet sambor tredubblats och deras villkor har under tiden förbättrats på de flesta andra väsentliga punkter förutom förmögenhet och arv. "Därför är det på tiden att fråga sig om samhället med fog längre kan underlåta att reglera dessa familjers egendoms- och arvsförhållanden på ett ordnat och rättfärdigt sätt istället för att sambor skall behöva gå till en advokat och upprätta testamenten samt eventuellt teckna försäkringar för att uppnå det de önskar, eller se i ögonen att de som inte ser till att reglera sina förhållanden kan råka ut för ekonomisk ruin och en förbittrad tillvaro som kan bli livslång." Den enklaste lösningen består i att ge sambor möjlighet till äktenskapliga rättsverkningar. Detta skulle kunna uppnås genom att samborna får möjlighet att gemensamt anmäla till "personbogen" i Århus (ung. folkbokföringen) att de vill ha äktenskapliga rättsverkningar i sitt samboförhållande. I de fall, där en eller bägge sambor inte vill uppnå äktenskapliga rättsverkningar, kan (som ersättning för det i rättspraxis förekommande kompensationsbeloppet) istället införas en skälighetsregel. Denna skulle kunna gå ut på att man utifrån en samlad skönsmässig värdering kan tillerkänna en efterlevande sambo en socialt betonad rätt att ärva, med hänsyn till samboendets längd, parternas inkomst- och förmögenhets-förhållanden m.m. för att undvika oskäliga resultat för den efterlevande. Överväganden i denna riktning bör tas upp och också om ev. nya regler ska kunna användas vid en separation. Sammanfattningsvis skulle ändringar i den anförda riktningen hjälpa till att ta bort den illegitimitet, som fortfarande delvis präglar synen på att leva som sambo. Från att ha varit en slags utstött familjetyp skulle samborna därmed få samhällets fulla erkännande. Vidare skulle det otvivelaktigt vara en befrielse för de flesta familjerna, att de inte ska behöva betala för att upprätta en massa dokument eller gå runt med dåligt samvete över att de inte gjort det.

Det bör alltså företas en fullständig revision av arvslagen med utgångspunkt i de olika moderna familjemönstren och ges klarare regler om arv för dessa grupper. Ett

---

²⁰⁵ I Danmark upprättas testamenten oftast hos en notarie istället för genom bevittning.

huvudmål skall vara att anpassa arvsreglerna till de nya familjeformerna som har uppstått sedan arvslagen infördes år 1963, så att de olika familjernas behov och önskemål i störst möjliga omfattning tillgodoses genom lagens regler och inte behöver säkras genom upprättandet av olika dokument.²⁰⁶

Även i Norge har det diskuterats om samboende bör lagregleras alls och om i så fall sambor bör jämföras med äkta makar. Åsikterna går, liksom i övriga Norden, isär. En del är klart emot för att de anser att en sådan lagreglering underminerar äktenskapet. Andra menar att ogifta sambor själva har valt denna samlivsform i avsikt att undvika äktenskapets rättsregler, medan åter andra menar att det finns ett klart behov av lagstiftning, särskilt i barnfamiljerna. Frågan om arvsrätt för sambor blev utvärderad av "Husstandsfellesskapsutvalget" (ung. hushållsgemenskapskommittén) som kom fram till att inga ändringar i arvsreglerna borde göras. Motiveringen var bl.a. svårigheterna med att upprätta enhetliga regler för samboförhållanden och att det var rimligt att fortsätta att betrakta sambor som självständiga ägare till sin egendom samt att sambor kunde upprätta avtal eller testamenten om de ville skydda sin partner. Däremot ville man införa regler om efterlevandes rätt till övertagande av bostad och bohag vilket, som tidigare redogjorts för, infördes 1991.²⁰⁷ Peter Lødrup menar att det definitivt bör införas regler om förhållandena vid en sambos död. Erfarenheten visar att testamentsmöjligheten oftast inte utnyttjats vid de tillfällen då det efter den enes bortgång är tydligt att testamente borde funnits, framförallt när samborna har gemensamma barn. Lagstiftarnas passivitet har drabbat många hårt.²⁰⁸

Ytterligare en utredning beträffande frågan om sambor som lever under äktenskapsliknande förhållanden bör jämföras med makar gjordes i NOU 1999:25. Med sambor som lever under äktenskapsliknande förhållanden avsågs i utredningen sambor som har gemensamma barn eller sambor som bott tillsammans i minst två år.²⁰⁹ Individens självständighet och parternas eget val av samlivsform var enligt utredningen starka skäl för att inte jämföra sambor med äkta makar. Däremot föreslogs en del ändringar för att stärka den svagare parten.²¹⁰

Det beredande utskottet "Samboerutvalget" hade bl.a. följande förslag:

- Möjligheterna till husmorssamägande och vederlag som utvecklats i praxis skulle lagfästas för att öka medvetenheten om att möjligheten finns. Reglerna borde sättas in i ett nytt kapitel i husstandsfellesskapsloven.²¹¹
- Likadelning av egendom vid samboendets upphörande föreslogs inte. Har egendomen anskaffats gemensamt under samboendet omfattas den av samäganderättslagen och dessutom finns det möjligheter att få överta bostad och bohag enligt husstandsfellesskapsloven.²¹²

---

²⁰⁶ s.1-5,27ff,46 ur redogörelsen.

²⁰⁷ NOU 1988:12 s.48.

²⁰⁸ Lødrup, 1995 s.36.

²⁰⁹ NOU 1999:25 kap 2 p.2.

²¹⁰ NOU 1999:25 kap 2 p.4.

²¹¹ NOU 1999:25 kap 2 p.4.1, kap 12 p.3.4.

²¹² NOU 1999:25 kap 2 p.4.1, kap 12 p.3.4.

- En sambo skulle ges möjlighet att testamentera 4x basbeloppet till den andra sambon utan hinder av bröstarvingars tvångsarv. Detta skulle visserligen inskränka bröstarvingars rätt, men kommittén ansåg att det trots det finns ett behov av att kunna säkra sin efterlevande sambo en nödvändig ekonomisk miniminivå.²¹³
- Har samborna gemensamma barn eller om samboförhållandet varat i minst två år skulle en efterlevande sambo få behålla den gemensamma bostaden och bohaget med fri dispositionsrätt och barnen arv frysas inne under den efterlevande sambons återstående livstid om inte den avlidne sambon hade särkullbarn. Särkullbarnen skulle dock kunna samtycka. Rätten skulle endast gälla bostad och bohag, eftersom detta är det som samborna har brukat och byggt upp tillsammans. Detta kanske dessutom utan någon tanke på vem som ägde vad. Rätten att sitta i oskiftat bo skulle falla bort om sambon etablerar ett nytt samboförhållande eller gifter sig.²¹⁴
- Registrering av samboförhållanden avfärdades med motiveringen att en frivillig registreringsordning inte kan fånga upp alla sambor; inte ens de som verkligen skulle ha nytta av registret. Ett obligatoriskt register å sin sida skulle kräva kontroller som inte går att genomföra utan att kränka folks privatliv.²¹⁵
- Kommittén föreslog också att det skulle tas in i arvelovens §67 (som reglerar vad som skall ske med kvarlåtenskapen efter en efterlevande *makes* död, när inte detta gjorts i testamentet) att regeln också skall tillämpas på sambor som har upprättat inbördes testamenten. Kommittén ansåg det vara naturligt att tolkningsreglerna tillämpas överhuvudtaget när det rör sig om inbördes testamenten och att det är lösningar som samborna troligtvis själva skulle ha valt om de hade tänkt på saken från början.²¹⁶
- När det gäller livförsäkringar måste en efterlevande sambo betala den högsta arvsskatten på det utbetalda beloppet. Därför tecknar en del sambor försäkring på varandras liv i stället. Kommittén föreslog därför att sambor som har gemensamma barn eller levt tillsammans i minst två år skulle befrias från arvsskatt på livförsäkringsbelopp.²¹⁷

Sambokommittén diskuterade också frågan om hur långt samhället skall gå beträffande lagstiftning för sambor. Att gifta sig eller låta bli ansågs vara en privatsak och att det är viktigt att iaktta en bra balans mellan hänsyn till människors rätt att bestämma över sina egna liv och samhällets rätt att ingripa för att skydda en svagare part. Lagstiftningen på det familjerättsliga området skulle kunna ses som en kollektiv kunskap om vilka konflikter som kan uppstå i ett samliv och hur de bör lösas. Kommittén menade dock att för att principen om självbestämmande skall fungera krävs att parterna är likvärdiga. En kvinna t.ex. som har varit utan inkomst och stannat hemma med barnen har inte något bra utgångsläge för att ställa krav. Många människor har inte

²¹³ NOU 1999:25 kap 12 p.3.4.

²¹⁴ NOU 1999:25 kap 2 p.4.1, kap 12 p.3.4.

²¹⁵ NOU 1999:25 kap 2 p.3.

²¹⁶ NOU 1999:25 kap 12 p.3.4.

²¹⁷ NOU 1999:25 kap 12 p.8.2.

heller de juridiska kunskaper som idag krävs för att skriva avtal eller upprätta testamenten. Å andra sidan fann man det inte heller lämpligt att likställa sambor med äkta makar helt och hållet då detta strider mot den grundläggande frivillighetsprincipen som innebär att var och en fritt kan välja mellan äktenskap eller samboende. Däremot fann kommittén att det finns behov av lagstiftning på särskilda områden för att skydda en svagare part. Ett förslag var att införa regler som fastslår att sambor giltigt kan ingå avtal på områden där lagstiftningen innehåller bindande regler för äkta makar.²¹⁸ När en sambo dör kan det få stora ekonomiska konsekvenser för den efterlevande. De flesta har inte upprättat testamenten och därför menade kommittén att det var mycket angeläget med information om sambors arvsrättsliga förhållanden och om hur man skriver testamenten.²¹⁹

I en annan, nyare utredning om arveavgiftsloven (lag om arvsskatt) hade utredningen mandat att utreda om sambor enligt definitionen i socialförsäkringslagarna skulle likställas med äkta makar, d.v.s. befrias från arvsskatt. Sambo definieras i folketrygdloven §1-5 (motsv. socialtjänstlagen) som två ogifta personer som lever tillsammans och som antingen har eller har haft barn eller tidigare varit gifta. Kommittén kom fram till att sambor borde likställas med äkta makar, då samma sociala hänsyn gör sig gällande, men att man p.g.a. det mandat man fått fick inskränka sig till sambor enligt definitionen i folketrygdloven. Kommittén föreslog därför att en generell bestämmelse skulle tas in i arveavgiftsloven om att det som gäller för äkta makar också ska gälla för sambor enl. definitionen i folketrygdloven.²²⁰

5.2 Bör laglotterna avskaffas?

Barnens laglott är en rest från den tiden då hela släkten övertog och förde samhällets produktionsmedel vidare.²²¹ I både Danmark, Sverige och Norge har det vid flera tillfällen diskuterats om bröstarvingars tvångsarv rätt bör avskaffas. Reglerna om tvångsarv begränsar inte bara möjligheten för sambor att skydda varandra vid dödsfall, som vi har sett, utan också för efterlevande make då det finns särkullbarn. De ekonomiska konsekvenserna av den först avlidnes död blir ofta svåra för den efterlevande, som kan tvingas lämna en gemensam bostad för att kunna lösa ut barnen.

Vilka argument finns då för att behålla tvångsarvsrätten eller att inte införa samma regler för särkullbarn och barn i sambofamiljer (dvs att arvet fryses inne under den efterlevandes livstid) som för gemensamma barn födda i äktenskapet?

---

²¹⁸ NOU 1999:25 kap 11 p.2, p.7.

²¹⁹ NOU 1999:25 kap12 p.3.4.

²²⁰ NOU 2000:8, kap1,11.

²²¹ Taksøe-Jensen s.29.

- Ett argument är föräldrarnas försörjningsplikt. Detta är oftast inte relevant, eftersom barnen numera i regel är i medelåldern när de ärver och oftast har byggt upp en fungerande ekonomi. Däremot finns försörjningshänsyn när det gäller minderåriga barn. I Danmark och Norge finns institutet ”forlodsret” som både prof. Taksøe-Jensen och Peter Lødrup därför vill ha kvar.²²² I Sverige finns inget sådant institut, men barnpensioner, livförsäkringar m.m. kan sägas se till att även ett minderårigt barn får sin försörjning tryggad.
- Tvångsarvsregler förhindrar att barnen känner sig tvingade att underordna sig föräldrarnas önskemål och bråk om föräldrarnas gunst. Detta argument är inte heller riktigt hållbart, återigen bl.a. för att barnen själva har hunnit ordna det för sig ekonomiskt. Dessutom är det inget som hindrar att ett av barnen favoriseras av föräldrarna under livstiden eller att barnet genom testamente får ärva en större andel än de andra.²²³
- Ett annat argument, som framförallt rör familjer med särkullbarn, är att det oftast inte är samma förhållande till styvbarn som till de egna barnen och risken finns därför att särkullbarnen missgynnas av den efterlevande sambon eller maken. Detta argument har i Sverige lett till att någon reform beträffande särkullbarnfamiljerna inte har genomförts, trots att det föreslagits flera gånger.²²⁴

Det finns flera andra argument, men dessa är de oftast framförda. Prof. Taksøe-Jensen menar att det viktigaste argumentet *för* att avskaffa tvångsarvsregler är att det är arvlåtaren själv som under sin livstid har samlat ihop egendomen, bland annat med sina närmaste för ögonen och därför skall arvsrätten vara ett institut som är till för arvlåtarens skull och inte av hänsyn till arvingarna. Om det är det rätta att helt avskaffa detta institut eller om rätten bara skall begränsas till t.ex. ¼ kräver enligt prof. Taksøe-Jensen noggranna överväganden.²²⁵

---

²²² Lødrup, 1995 s. 98, Taksøe-Jensen s.30.

²²³ Lødrup, 1995 s 98-101. Taksøe-Jensen s.32.

²²⁴ se t.ex. den svenska prop 1986/87:1 s.79f., Taksøe-Jensen s.22.

²²⁵ Taksøe-Jensen s17-20.

6 Avslutande kommentarer

Som framgått ovan har det ända sedan 1970-talet upprepade gånger utretts om samboende kräver särskilda rättsliga regleringar. I allmänhet har lagstiftarna stannat vid att om sambor vill att äktenskapliga rättsverkningar skall inträda krävs antingen att de ingår äktenskap eller upprättar avtal, testamenten mm. Det senare är inte korrekt, eftersom det alltså inte är möjligt i något av länderna att uppnå samma rättsverkningar som för gifta genom upprättande av olika dokument. Ett antal faktorer spelar här in (som jag redogjort för skiljer de sig i viss mån åt i de olika länderna).

Gemensamt för de nordiska länderna är i alla fall tvångsarvsreglerna som gör det omöjligt att låta en efterlevande sambo i ett förhållande där det finns bröstarvingar ärva hela det gemensamma boet eller få sitta kvar i boet under sin återstående livstid. En efterlevande make har en sådan rätt att få behålla boet intakt under sin livstid (utom om det finns särkullbarn). Skälet till detta har varit det starka intresset av att det gemensamma hemmet inte ska splittras och den starka sociala och ekonomiska gemenskap som antas föreligga mellan äkta makar. Sambor, och då alldeles särskilt om det finns minderåriga gemensamma barn, har väl samma intressegemenskap och sociala skäl?

Det är också oklart i vilken mån man kan upprätta giltiga avtal. Rent allmänt gäller för både testamenten och avtal att de ska vara noggrant övervägda och formulerade. Det är inte heller möjligt att helt sonika föreskriva i ett avtal att samma rättsverkningar som för gifta ska gälla. Dessa svårigheter leder till att det krävs juridiska kunskaper för att kunna upprätta de nödvändiga dokumenten.

Lagstiftarna tycks också många gånger ha uppfattningen att människor medvetet har fattat beslut om att bli sambo istället för att ingå äktenskap och i och med beslutsfattandet har tänkt igenom följderna. Så verkar det inte vara, utan olika missuppfattningar om vad som egentligen gäller beträffande sambor tycks finnas. I Sverige tror fortfarande många att sambolagstiftningen ger motsvarande rättsverkningar som för gifta och att de därmed skulle vara skyddade. Jag har också redogjort för en del andra exempel ovan (ett norskt rättsfall där paret trott att likadelning gällde för sambor och en dansk notarie som påpekat att det var vanligt att sambor trodde att ändringen i arvsskattelagen lett till att man ärvde varandra).

Samboendet har också blivit fullt socialt accepterat som en alternativ samlivsform, vilket faktiskt gör det svårare för den svagare parten i ett förhållande att ställa krav på äktenskap. Jag har personligen faktiskt flera gånger hört sambor framställa argument som: ”vi har det ju bra som vi har det och vi behöver inte något papper på vår kärlek”. Följderna av samlivsuppbrott eller dödsfall är något de flesta helst inte vill tänka på och framförallt inte medan man lever i ett bra förhållande.

Skälen till att en efterlevande makes rättställning stärktes var att man ville skydda den svagare parten och att den ekonomiska gemenskapen hade förflyttats från slakten till kärnfamiljen. Jag håller med professor Finn Taksøe-Jensen i att skyddet inte längre stämmer med hur familjemönstren ser ut idag. Sammantaget är det inte ens med hjälp av olika dokument möjligt att åstadkomma ett fullgott skydd för en efterlevande sambo i de familjer där det finns barn. Det kanske är dags att låta den ekonomiska och sociala gemenskapen styra rättsverkningars inträde och inte formen för gemenskapen (samboende, partnerskap, äktenskap) eller egendomens art i sig? Att det istället för att tvinga den svagare parten att förhandla fram ett skydd, kanske är bättre att den starkare parten får förhandla om att skyddande rättsverkningar inte ska gälla (liksom äkta makar kan göra genom äktenskapsförord)? Naturligtvis inser jag också problemen med detta. *När* ska rättsverkningarna inträda och *hur*?

Sambor är trots allt inte helt skyddslösa utan lagstiftare och praxis har efterhand fört in olika regler, som jag redogjort för ovan. I Sverige har vi t.ex. framförallt sambolagen som reglerar det som anses vara det viktigaste i ett samboförhållande, dvs bostad och bohag. I Norge har man också en lag som gör det möjligt för sambo att överta bostad och bohag. I både Danmark och Norge har man genom praxis fått möjlighet till kompensation eller samäganderätt i fall där utgången annars blivit oskälig. En sådan möjlighet saknas helt i Sverige. En annan möjlighet jag också gärna sett i Sverige är möjligheten till oåterkalleliga testamenten för att åstadkomma ett bra avtal med bröstarvingarna.

Litteraturförteckning

- Augdahl Per,
Peter Hambro *Arveloven med kommentarer*, Oslo 1985
- Agell, Anders *Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, 2 uppl. Iustus Förlag, Uppsala 1996
- Agell Anders *Äktenskap Samboende Partnerskap*, 2 uppl. Iustus Förlag, Uppsala 1998
- Agell Anders *Tolkning av förmånstagarförordnande och begreppet samboende enligt sambolagen*, Juridisk Tidskrift 1994/95 s.517ff.
- Bengtsson Bertil *Försäkringsrätt, Några huvudlinjer*, 4 uppl, C E Fritzes, Stockholm 1992
- Bergsåker Trygve *Ektefeller og samboere – en gjensidig sikring gjennom livsforsikring*, Juristkontakt 5/1989 s. 244.
- Danielsen Svend *Arveloven med kommentarer* 4 utg. 1997, Jurist-og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn
- Grauers Folke *Økonomisk familjerett. Makars og sambors egendom og bostad. Gåva. Arv ,testamente og boutredning*. 4 uppl. Nerenius & Santérus Förlag, Stockholm 1997
- Hanseus Kjell *Livförsäkringsrätt, en introduktion*, Norstedts Förlag, Stockholm 1986
- Lyngsø Preben *Dansk Forsikringsret*, 5 utg. Jurist-og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn 1987
- Lødrup Peter *Arverett*, 3 utg. Tano, Oslo 1995
- Lødrup Peter mfl. *Ny forsikringsavtalelovgivning: Et FAL fremover. Rapport fra et seminar i anledning Knut S.Selmers fratreden som professor i forsikringsrett*. Tano, Oslo 1990
- Lyng, Jon *Avtaler mellom ugifte samboere*, Jussens Venner 1985 s.314
- Munksgaard Nielsen C.C. *Personforsikringsjura, Introduktion til civilretten* 4 utg. Forsikringshøjskolens Forlag, Fjerritslev 1994
- Rosell Annika *Vår Bostad* nr 1/2000
- Ryrstedt Eva *Bodelning og bostad, Økonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund 1998

- Ryrstedt Eva *Delning mellan sambor i Sverige- gällande rätt och föreslagna förändringar i ett komparativt perspektiv. Ur Normativa perspektiv, Festskrift till Anna Christensen, Juristförlaget , Lund 2000.*
- Saldéen Åke *Arvsrätt, en lärobok om arv, boutredning och arvskifte, 8:e uppl Iustus Förlag, Uppsala 1998*
- Strøm-Bull Kirsti *Ugift Samliv, 2 utg, Tano, Oslo 1992*
- Taksøe-Jensen Finn *Redegørelse om behovet for ændringer af arveloven, Jurist-og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn 2000*
- Teleman Örjan *Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 3 uppl Norstedts Juridik, Stockholm 1998*
- Unneberg Inge *Arveretten med dødsboskifte, Tano, Oslo 1990*
- Walin, Gösta *Kommentar till Ärvdabalken del I, Arv och testamente, 4 uppl , Norstedts Förlag, Stockholm 1993*
- Walin, Gösta *Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken Sambolagen m.m., Norstedts Förlag, Stockholm 1988*
- Vindeløv Vibeke,
Lund-Andersen Ingrid,
Nielsen, Linda *Retsstillingen for ugifte samlevende, G E C Gads Forlag, Köpenhamn 1988*

Internetsidor:

Statistisk sentralbyrå, samboertall. www.ssb.no

Danmarks Statistik, befolkning og valg., www.statistikbanken.dk

Statistiska centralbyrån, Undersökning om Levnadsförhållanden (ULF)
www.scb.se

Norges offentlige utredninger, www.odin.dep.no

Retsinformation, www.retsinfo.dk

Info om pågående lagstiftningsarbete m.m. www.folketinget.dk

Förarbeten:

Danmark

Betänkande 8 (nr 915/1980) om ”Samboende utan äktenskap I”

Forslag till folketingsbeslutning om ligestilling af ugifte samlevende med aegtefaeller og registrerede partners i arveretlig henseende 1998-99- B96

Norge

NOU 1983:56 Lov om avtaler om personforsikring

NOU 1988:12 Husstandssfelleskap

NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet

NOU 2000:8 Arveavgift

Sverige

prop.1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m.

prop 1988/87:86. Ändringar till försäkringsavtalslagen

prop 1993/94:124 Ny lag om Allmänna arvsfonden

SOU 1981:85 Familjelagssakkunnigas utredning om ekonomiska verkningar av äktenskap och av samboförhållanden

SOU 1999:104 Nya samboregler, betänkande av Samboendekommittén

Rättsfallsförteckning

Danmark

UfR 1953.182
UfR 1977/118
UfR 1978.606
U 1978.979 (VLD)
UfR 1980.480
U 1982:195
UfR 1983.645
UfR 1984.166
UfR 1985.55
U 1986:584
UfR 1986.631
UfR 2000.709

Norge

Rt. 1975.220
kjennelse av 13 juli 1977, Lofoten Skifterett
RG 1978.668 (Frostating)
RG 1979.750 (Porsgrunn och Skien)
kjennelse av 9 dec. 1983 Oslo Skifterett
Eidsivating lagmannsrett 12 nov. 1984 nr 318/83
kjennelse 26 mars 1997, Oslo Byrett
Haugesund Byrett 12.mars 1998 sak nr 97-00681 A
Joeren Herredsrett 22.april 1998, sak nr 98-00069 A
Ytre Sogn skifterett 4. Juni 1998 sak nr 98-00071 A

Sverige

NJA 1975 s.298
NJA 1976 s.24
NJA 1982 s 390
NJA 1985 s.172
NJA 1992 s.163
NJA 1994 s.256
NJA 1995 s.303
NJA 1994 s.712 I och II
NJA 1996: s 652
RH 1996:98

